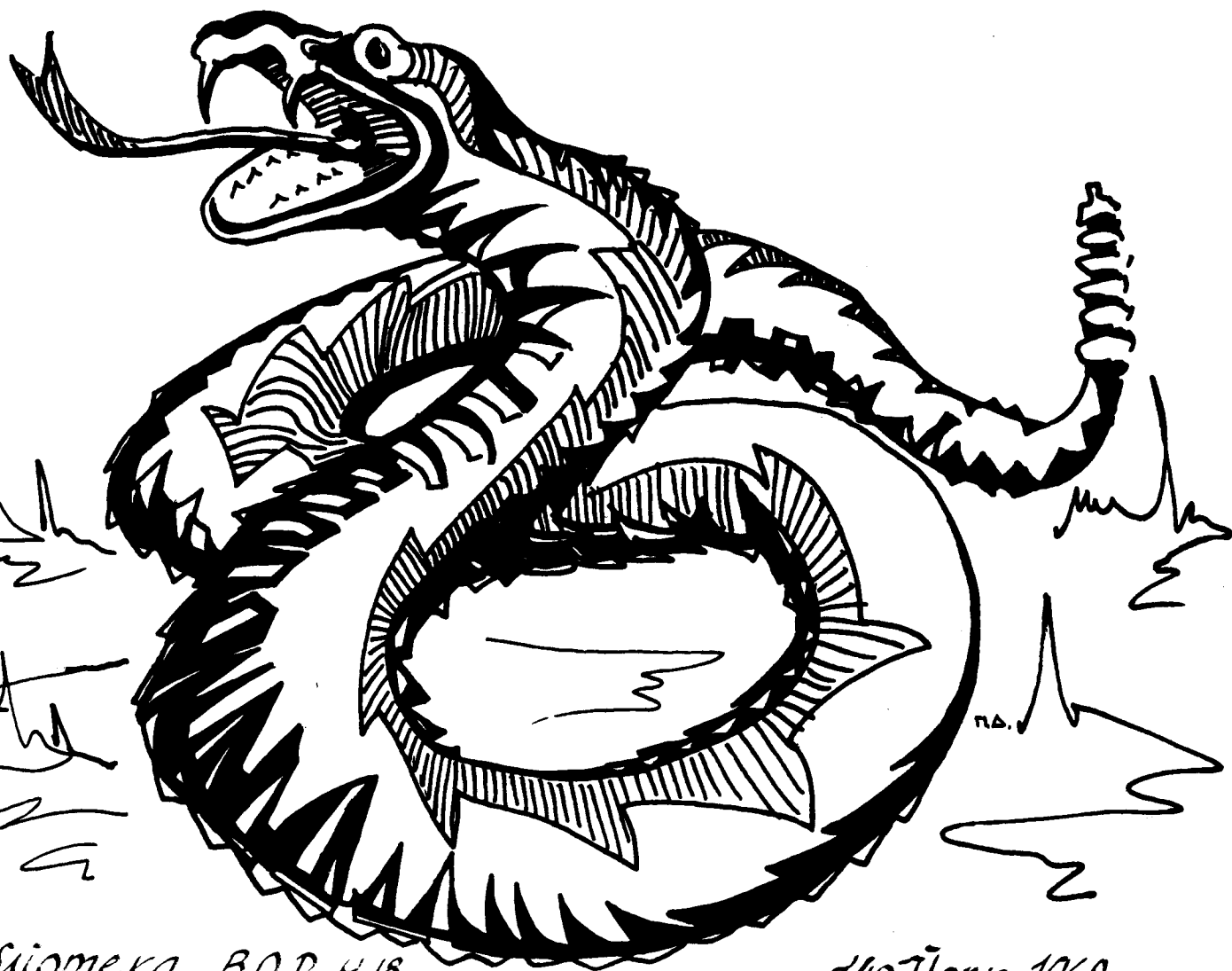

Сіршій Орел Леонід Бачинський

ЖАХ І ПОШАДНА- ОТРУТА І СИЛА

оповідання про гадюк і вужів та про їх життя

Бібліотека В.О.Р. 4.18

Харків 1968

Сірий Орел Леонід БАЧИНСЬКИЙ

Ж А Х   І   П О Ш А Н А   -   О Т Р У Т А   І   С И Л А

ОПОВІДАННЯ ПРО ГАДИН І ВУЖІВ ТА ПРО ЇХ ЖИТТЯ

В С І   П Р А В А   З А С Т Е Р Е Ж Е Н І
COPYRIGHT BY "PLAST", UKRANIAN YOUTH ORGANIZATION, INC.

БІБЛІОТЕКА В. О. Р. Ч. 18.

НЬЮ-ЙОРК

1968

У К Р А Ї Н С Ь К И Й П Л А С Т
КОНФЕРЕНЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЛАСТОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
ГОЛОВНА ПЛАСТОВА БУЛАВА
Ламка новацьких виховників "ОРЛИНИЙ КРУГ"

Бібліотека "ВОГНЮ ОРЛИНОЇ РАДИ":

Редакція: пл. сен. Орест ГАВРИЛЮК, 3212 University Blvd. W.;
Kensington, Md. 20795; U. S. A.

Адміністрація: пл. сен. Оксана КУЗИШИН, 50-16, 63rd St.; Woodside,
N. Y. 11377; U. S. A.

Випуск ч. 18:

Сірий Орел Леонід БАЧИНСЬКИЙ: "Жах і Пошана - Отрута і Сила", 1968.

Всі права застережені. Відбито офсетом у Нью-Йорку. Наклад 500 примірників.

Printed in U. S. A.

П Е Р Е Д М О В А

Перше видання цієї праці вийшло в Ужгороді 1926 року в Плас-
товій Бібліотеці "Ватра", під назвою "Отруйні гадинки". Друге ви-
дання появилось накладом видавництва "Світ Дитини" у Львові 1936
року під назвою: "Жахливі володарі метрів".

В цьому третьому виданні є зміни, доповнення та подано бага-
то нових ілюстрацій. Змінено й назву на більш відповідну, бо стрі-
часмо гадин і вухів не лише в метрях, але й в степах, на пісках,
коло рік і озер, на пасовисках, в малих лісках і навіть в містах.

Автор використав усю доступну йому літературу, як свою, так
і чужомовну. Більшість ілюстрацій репродуковано з моїх поперед-
ніх видань: "Отруйні гадинки" - Ужгород 1926 р. і "Жахливі волода-
рі метрів" - Львів, 1936 р. Американські гадини взяті з книжки:
Herbert S. Zim, Ph. D. "Reptiles and Amphibians".

Сірий Орел Леонід.

З М І С Т

ВСТУП.....	5
ТРИЙЛИВІ ГАДИНИ.....	17
Європа.....	17
Азія.....	20
Африка.....	25
Північна Америка.....	28
Південна Америка.....	33
Австралія.....	35
ВУЖІ НЕТРИЙЛИВІ.....	39
Європа.....	39
Африка.....	42
Північна Америка.....	44
Південна Америка.....	47
ПОАЗБУЧНИЙ СПИСОК ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ.....	50
ПОАЗБУЧНИЙ СПИСОК ВОРОГІВ ГАДИН.....	51
МІРИ.....	51

В С Т У П

І положу вражду між тобою і чоловіком. Він буде топтати твою голову, а ти кусатимеш його п'яту.

Змій же був мудріший за всіх звірів на землі, що їх сотворив Господь Бог.

/Слова з Святого Письма/.

Від біблійного сотворіння світа аж по нинішній день, всякі гади, а зокрема вужі мають якесь дивне значення в житті людьми. В раю діавол у виді вужа спокусив Єву і через те спричинив перший гріх, а в пізніших часах вужі дізнавали великого пошанування, навіть чести, нарівні з богами.

В старинному Єгипті вуж був символом влади пануючого. Золота подoba вужа прикрашала чола всіх єгипетських богів і фараонів.

Вуж грецького лікаря Ескулапа став символом лікарської штуки. Лікарі й тепер користають з емблеми вужа, для означення свого звання, як традиція.

Індійці уважали вужа за символ великої мудрости. Інші народи вважають вужів уосібленням облуди, підлоти і всякого зла.

Одні бачили в них силу і мужність богів, інші добачують у них спільника діавола. Найкращі мисці різьбили і малювали вужів, надавали їм божеської постаті, малювали їх з крилами, в королівській пурпурі, з золотою короною на голові. Таємничість життя вужів, нагла поява і мов блискавка зникнення, рух тіла, суворий і озлоблений вигляд очей, сила м'язів, убійча отрута - всі ці прикмети зробили вужів зненавидженими тваринами, що викликають жах і... пошану.

1. ПРО ВУЖІВ УЗАГАЛІ.

Вужі належать до громади гадів або повзунів /*Reptilia* /. До тої самої громади належать ще ящірки, черепахи й крокодили. Властиві вужі творять ряд *Ophidia* або *Serpentes*, що ділиться на підряди й родини, з яких одну названо "гадюковаті". Це трійливі гадини. До них належить наша гадюка звичайна або змія поганка.

Вужі, що нападають на свою жертву й душать її, не забиваючи її своєю їддю, носять назву ДАВУНИ. Вужі, що кусають і забивають свою жертву їддю, прийнято називати ГАДИНАМИ або ЗМІЯМИ. Як одні так і другі проковтують жертву цілу, не жуючи її зубами.

Досі знаємо коло 2300 вужів, з них лише 250 - 300 є трійли-

вих, решта з них не є для людини небезпечні, за виключенням тих, що є великанського розміру і можуть своїми сильними м'язами задушити людину. В наших рідних сторонах є зовсім нешкідливі ящірки: Веретільниця – вертілка ломка і жовтопузик, що видаються подібними на вужів. Вони найчастіше падають жертвою помилки.

Ці безборонні ящірки приносять людям лише користь, бо вилочлюють шкідливі комахи. Несвідомі люди часто причисляють їх до гадин і вбивають, так само, як і нешкідливого звичайного вужа.

Помилка така можлива тому, що ці ящірки не мають ніг. Але в них так само за дотиком відпадає хвіст, як у звичайних ящірок, а їх недорозвинені ноги закриті шкірою під поверхнею тіла.

Справдні вужі-давуні чи гадини зовсім не мають ніг. По землі повзають, скакати не вміють. Тіло їх видовжене, покрите лускою, що укладається в рядки. Ці луски-плитки на животі є більші й твердіші, бо вони улегшують повзання.

Зручність та легкість, з якою порушуються вужі на землі, по деревах і в воді, завдячують вони окремій будові свого хребта й рухомих ребрам, яких у велетенських давунів є понад 400 штук. Деякі вужі, спеціально гадини вміють зариватися в землю. Є такі, що опускаються в море на значну глибину. Стрічаємо вужів, що вповзають на лід, зручно лазять по піску.

Дуже важну прикмету мають гадюковаті вужі. Всі вони мають різко відграничену голову від тулуба. У звичайних, не трійливих вужів, це не зазначається виразно.

Зуби вужів /давунів і гадюк/ осаджені на щоках і на піднебінні. Трійливі гадини мають ще окремі отруйні зуби. Про них буде згадка в окремому розділі.

Величина вужів різна. Найменші довгі на 30 см найдовші 13 метрів /12 інчів – 14 ярдів/.

Із зміслових органів найкраще розвинений у вужів язик, як орган дотику. Очі слабо розвинені й не мають рухомих повік. Очі лежать непорушні. Вужі бачать лише ті предмети, що рухаються. Все це вказує на більш нічний спосіб їхнього життя. Смак у вужів теж недорозвинений, як і нюх. Всі вужі дихають легенями, але в більшості лише одною, бо друга у деяких породах зовсім занеділа.

Як вужі чимсь розлючені, то висувають раз-у-раз язик, що на кінці є роздвоєний. Вужі живляться переважно живими сотворіннями. Як уполюють тварину, то, задушивши або забивши її отрутою, проковтують цілою, хоч би вона була більша як отвір їхнього горла. М'язи на шиї вужів можуть сильно розтягатися. Воду п'ють так, що занурюють голову аж по очі. Деякі хлепають воду, як пси або коти.

На початку літа вужі міняють шкіру. Це відновлення дає їм багато клопоту. Шкіра тріскає спочатку на голові й через шкідливу дірку виповзає вуж, покритий молодю, свіжою й більшою шкірою.

Вужі мюкаться літом. Більшість їх не журиться дітьми. Яйця зносять десь під камінням, під мохом, в заглибинах землі, гною й полишають їх на ласку долі.

На Маляйських островах є велетенський вуж силун - педопада. Самичка зносить яйця з великою обережністю. Вона стереже їх наче гріє, а коли виклюються молоді, обзиває їх зоями свого велетенського тіла. В ЗСА молочний вуж - теж пильнує свої яйця й вигриває їх своїм тілом.

Більшість вужів складає яйця, але є деякі породи, між ними й наша змія поганка, що родять живі гадята. Яйця вужів є подовгасті, білі, наче обтягнуті пергаменовою боложкою. Зложені яйця в середині зовсім дозрілі так що зразу, або за короткий час, з яєць виходять живі малята. Самичка зносить 30 - 50 яєць.

Вужі живуть довго. До раз вибраної околиці вужі привикають і постійно там перебувають. Однак з причини браку поживи, можуть перемандрувати в інші околиці. По дорозі перепливають ріки, переповзають ліси і степи, а часом зупиняються навіть у селах і містах.

Деколи можемо стрінути на городі в місті трійливу гадину й не можемо собі пояснити, в який спосіб вона тут дісталася. Не так давно на хіднику одної вулиці в Нью-Йорку знайдено велику гадину. Ніхто не знав, що то за гадина і як вона сюди дісталася. Правдоподібно з околиць везено яриму або овочі до міста й гадина випала з воза чи авта в тому місці, де її знайшли.

До своїх ворогів вужі відносяться обрехено і з певним страхом. Кожний підозрілий рух спонукує їх сховатися в безпечне місце. Коли вужа переслідувати, то він звивається в клубок, надувається і голосно сичить. Деякі гадини випускають воючу, трійливу теч.

Переважаю гадюки кусають людину тоді, коли бороняться, як на них наступити ногою або зрушити їх криївку. В небезпеці гадини заваято бороняться.

Під час голоду стають напасливі й жорстокі. Вужі можуть довгий час не їсти і не пити. Під цим оглядом вони відзначаються подивугідною витривалістю.

Легко переносять невеликі ушкодження тіла. Гинуть лише після нанесення їм більше рани та ушкоджень тіла. Гинуть щойно після довшого часу боротьби організму зі смертю.

2. ЗУБИ ВУЖІВ.

У вужів-гадюк є два роди зубів: звичайні і трійливі. Звичайні зуби дуже гострі, загнуті взад як гаки. Вони призначені до схоплення й придержування поживи та допомагають при ковтанні.

Трійливі зуби є рухомі. Трійливих зубів вужі давуни не мають. Часто на вигляд незначна, непоказна гадюка є дуже небезпечною.

Трійливі зуби є різного вигляду й розміру. У одних вони малі 3.5 мм /0. 12 інчів/ а у других великі до 30 мм /1-1.7 інч/. Трійливі зуби получені з трійливими залозами, які уміщені на голові, коло очей. Коли гадина закриває рот, то трійливі зуби притискаються до піднебіння, завдяки окремій будові щок і м'язів /див. таблиця 2/.

Форма зубів та їх розміщення в горішній пащі гадини є різне. Отрута з залози вливається до тіла тварин серединою або колом трійливого зуба. Образки показують вигляд зубів гадин та їх каналіків.

Трійливі зуби є крихкі, вони легко ламаються. Для гадин трійливі зуби мають велике значення і тому природа забезпечила їх тим, що вони можуть відростати.

У великих і сильно трійливих гадин трійлива залоза так велика, що голова гадини виглядає наче спухла. Для гадин їдць служить не лише до забивання своїх жертв а й для травлення. Деякі гадини перед проковтненням забитої жертви, ще кусають її щоб більше їдць виділити в тіло тварини, а тим самим допомогти скоршому травленню. Забита й покусана жертва у одної гадини травиться 4-5 днів, а не покусана 12 - 14 днів.

Одні гадини зразу виймають зуб з тіла жертви, другі протривно тримають так довго аж жертва згине. Яку кількість трійливої їдць вливає гадина в тіло жертви тяжко усталити. Найбільше 4-6 капель.

Звичайні зуби у нетрійливих вужів дуже гострі, загнуті взад, як гаки. Ніякого жала гадини не мають. Роздвоєний на кінці язик не є жалом, а служить він, як орган дотику.

3. ЇДЬ ГАДИН.

Їдць гадин - це прозора, найчастіше жовтява, тягла речовина. Укушення більшости гадин приносить людям смерть. Отрута діє тільки тоді, як дістанеться до крові. Якщо отруту з'їсти, то в шлунку вона не діє, у всякому разі не є вона тоді смертельна. Чим більша гадина і чим гарячіше підсоння, тим гадюча їдць діє сильніше. Сила отрути є в 10 разів більша в часі, коли гадина щойно скинула шкіру, або по довгому відпочинку. Перше укушення завжди є найсильніше.

Коли вкусить людину наша гадюка звичайна, то на тілі побачимо сліди зубів. Два ряди рівнобіжних знаків від звичайних зубів, а з боків їх дві глибоких ранки. Це сліди отруйних зубів. Від укушення наших звичайних вужів ніколи не побачимо дві глибокі ранки.

Зразу після укушення людина відчуває біль. Рама пухне й червоніє, а лімфатичні залози пухнуть. Таке запалення може поширитися на цілу кінцівку, або й на все тіло. Вкушення в лице, або в артерію-б"ючку є багато небезпечніше, як в кінчини тіла або в грубі м"язи.

Вкушений відчуває на початку страх, заворот голови, запаморочення й спрагу. Відтак стає подразнений, а серце починає сильно битися. Появляється душність, температура тіла обнижується, віддих стає неправильний, нарешті наступає кровотеча з різних органів тіла і приходить смерть від удушення. Дуже часто перед тим людина перестає бачити і глухе.

В тяжких випадках смерть настає по 12 - 20 годинах. Коли укушення не було смертельне, тоді людина поволі приходить до нормального стану, але загальна неміч ще дасться відчувати через довший протяг часу. Дуже часто від укушення нашої гадюки люди сліпають.

Далеко гірше буває, коли вкусить людину якась азійська гадюка, як кобра або окулярник. Тоді людина не відчуває гострого болю, але загальне ослаблення настає значно скорше. Людина втрачає притомність, зір і слух та протягом 2-7 годин умирає. Ще сильніше діє отрута королівської кобри. Людина вмирає за кілька мінут.

Звірята різно відчувають силу отрути. Жаби легше переносять укушення, бо вони крім легенів дихають ще й шкірою. Деякі звірята менше або зовсім не піддаються діянню отрути. Про таких звірят буде окремий розділ. Найскорше гинуть птахи, потім ящірки й риби.

Статистика подає, що в Польщі на около 100. людей покусаних гадюками протягом року, 2-5 умирало. В Індії умирає щорічно що найменше 30,000 осіб.

Їдъ тарахкавця північно-американського убиває 10 гадин іншого роду. Та сама кількість їді убиває 24 псів, або 25 коров, або 60 коней або 300,000 голубів.

На їжака, фараонового щура, мунгаса отрута зовсім не діє. Кров тих звірят є сама протиотрутою супроти отруї гадин.

Пробували кров тих звірят уживати як ліку проти укушення, але досвіди не дали добрих вислідів. Зате поступне вщеплення сировиці спрепарованої з гадючої їді, робить людину зовсім невразливою на її укушення.

Коли висушити їдъ гадини, то вона стає порошком і та суха отруя задержує силу коло 15 літ. Лише при температурі 100 ступнів Цельсія слабе, а при 120 ступнях знищується.

Добути їдъ у гадин дуже легко. Уживається вона до різних досвідів, головно до виробу протиотрутної сировиці.

4. ПЕРША ДОПОМОГА ПРИ УКУШЕННЯХ ГАДИНАМИ.

/Цей уступ переглянув і доповнив пл. сен. Д-р М. Грушкевич/.

При укушеннях гадинами треба діяти негайно, щоб запобігти розповсюдженню гадючої їди по всьому тілу. Перша допомога має йти в двох напрямках: 1/ зльокалізувати їдь, 2/ усунути її з рани.

Перш за все треба негайно заложити доволі сильну перев'язку, повище укушеного місця на нозі чи руці. Найкраще вжити до перев'язки еластичну підв'язку чи шлейки, а коли їх нема під рукою – тоді хустину, краватку, шнурок чи шнурівку від черевиків – сильна стиснути й зав'язати на вузол.

Після цього належить без проволочки взятися до усунування їди. Коли лікаря близько нема, треба самому робити все можливе. Дуже вказаним є розрізати чистим ножем або жилеткою ранку через знаки укушення навхрест, довгу на 1 1/2 см й глибоку на 1/2 см. Далі треба стосувати висмоктування рани напереміну з її промиванням. До висмоктування найкраще вжити ссучу помпу з баллончиком або поставити суху баньку. Можна також рану висисати устами, якщо немає ніяких поранень. Проликана їдь не страшна, бо її нищить шлунковий сік. Промивати рану треба чистою, найкраще перевареною водою. Висмоктування й промивання треба продовжувати годину або й довше.

Належить пам'ятати, що перев'язку не можна держати довше ніж пів години. Вказаним звільнити її на кілька секунд що 10 – 15 мінут або одну мінуту що пів години. Якщо пухлина посувається, тоді й перев'язку слід пересувати все вище.

Індійці бороняться проти їди так, що посипають ранку порохом і підпалюють. У нас люди випалюють ножем, вуглем, розпаленим залізом чи шпилькою або й папіроскою. Все це не є добрий спосіб. Рана, так витворена тяжко гоїться і залишає завжди велику близну.

Покусані гадиною мають лежати в спокою, занехати всякий непотрібний рух, не ходити, а тим більше бігати, бо це все сприяє поширенню їди й шкодить людині. Всупереч традиційним поглядам треба оминати уживання алкогольних напитків. Так само треба вистерігатися надмірного вживання сильних квасів та інших жручих речовин, як надманганату потасу тощо.

Не занедбуючи першої допомоги, треба очевидно подбати про якнайскоршу лікарську поміч. Коли шпиталь недалеко, треба без проволочки туди доставити хорого, то є завезти або занести на носі, але ніяк не вільно дозволити йому йти.

Поборювання розповсюдження в тілі їди та лікування її хоробливого діяння належить до лікарів. Для обезпечення діяння їди гадин уживають впорскувань зі спеціальної сироватки. Роблять її з крові звірят, яких поволі призвичають до що раз вищих доз отруї гадини. Треба пам'ятати, що сироватка це тільки додатковий лік і тим то не може заступити повище поданих засобів. Негайно

вміло подана перша допомога є найважливішим засобом лікування при покусаннях гадинами й нерас вирішує про життя людини.

5. ВОРОГИ ГАДИН.

Головним ворогом нашої гадюки є знаний усім їй, який не боїться її укушень. Він хватає її за голову і душить, а відтак починає поводити їсти.

Ворогом тарахкавців в Америці є напів дика свиня, з над ріки Міссурі, що нападає на цих трійливих гадин і не боїться їх смертоносною отруї. Другим ворогом тарахкавців є чорний вуж з Ямайки /*Ptyas constrictor* /. Цей вуж є позиточний для плантаторів, що живуть в Північній Америці та на Антильських островах.

Чорний вуж доходить до величини 3 метрів і крім тарахкавців є ворогом усіх трійливих гадин. Нищить їх безпощадно. Тому плантатори цукрової рослини, тютюну та бавовни плачуть і хоронять цього вука, бо він є великий їх помічник. Правда що чорний вуж деколи робить шкоди і любить пласувати домашню птицю, то однак пожиток від нього значно більший, як шкода.

Славний індійський мунгос /англ. mongoose а латинська *Herpestes mungo* / також є великим ворогом гадин. Це звірятко подібне на нашу ласичку. Він не боїться навіть такого страшного очкаря, найбільш отруйної гадини.

Із савців полюють на вухів та гадин лисиці, борсуки, тхори і ласочки. В Північній Америці страшним ворогом гадин є фараоновий щур або мангуста /*Herpestes ichneumon* /. Багато птахів полюють на гадин і поїдають їх у великій кількості. Головно яструб-вухолов /*Circus gallicus* /, яструб-штукар, супи, бузьки, а навіть ворони - є ворогами гадин.

Найстрашнішим ворогом з птахів є суп-ходильник, або секретар /*Gypogonyx serripennis* /, який живе тільки в Африці. Назвали його так через подібність до секретаря, бо має на голові жмуток пер, що подобають зовсім на перо за вухом. Одного разу в шлунку секретаря нашли: 3 гадини, 11 ящірок і одну малу черепаху. Секретар нападає на кожну гадину. Коли вона борониться, то знесилює її ударами крил, ніг, потім дзьобом підкидає гадину в повітря, пробиває череп і розірвавши на часті, з'їдає. Це дуже позиточний птах для мешканців Африки.

Серед великої кількості гадин у Бразилії є одна, що називається "мусурана" /*Rhachidelus brazili* /. Мусурана для людей не шкідлива але сама поїдає дуже багато отруйних гадин. Вона є довга на 2.5 метрів /97 інчів/ і не має трійливих зубів, але в боротьбі завжди поборе найстрашнішу гадину. Вона зручно нападає на гадин і скручує їм м'язи на шиї. Жадна отрута не шкодить мусурані. Боротьба триває часом дуже довго. З малою гадиною справляється за кілька хвилин, а з великою доводиться востузитися деколи дві й більше годин. Забиту гадину мусурана починає проглатувати від

голови. Довго виглядає з рота хвіст її жертви, якщо забита гадина була більша за побідника.

В зоологічному парку в Сан Павльо в Бразилії стверджено, що мусурана за три роки з'їдає 81 отруйну гадину. Такий добрий помічник людини заслуговував би на штучне плекання мусурани, але різні проби не дали наслідків.

Недавно на фермі в американському стеїті Ілінойс, відбулася цікава боротьба між невеликою отруйною гадиною і войовничим павуком. Павук доглянув гадину в кутку, як лежала скручена і взявся її обмотувати павутинням. Почав від хвоста. Коли вже обмотав гадину, вона збудилася і пробувала втекти, але не могла. Гадина шамоталася, а павук далі снував павутиння. На поміч з'явився ще один павук і стали обмотувати гадину вдвійку. Нарешті по трьох днях гадина якось прорвалася й ледви жива зникла. На це видвище з'їхалося сотні цікавих людей.

6. ТОРГІВЛЯ ГАДИНАМИ.

В Лондоні є велика торгівля гадинами. До неї навідався журналіст Е. Гримлей і описує її так: Ця торгівля має своїх агентів по цілому світі. Агенти купують всякі вужі та гадини й доставляють їх до головної крамниці, а звідти продають їх до зоологічних садів. Ціна гадин від 15 до 100 доларів. Молодих гадин там не продають, тільки дорослі. Особливо ціняться великанські вужі: питони, давуні та найнебезпечніші отруйні гадини. Гадин переходять в шобах, в соломі. Тих вужів, що пожирають одні одних, тримають окремо. Сильно трійливим гадинам, що нападають на людей, виривають отруйні зуби. Всіх дуже добре годують і через це вони стають спокійнішими й не є так небезпечні для купців, що мусять побачити "товар", який купують.

7. ГОДУВАННЯ ГАДИН У ЗВІРИНЦЯХ.

Французький дослідник Густав Ледерер зробив спостереження над годівлею гадин у неволі, в зоологічному парку в Парижі. Він описує, що гадини пожирають свої жертви в цілості з волоссям, пір'ям, пазурами чи копитами. Перед тим сильно звогчують їх слиною. Часто в книжках описи годування перебільшені. Напр. пишуть, що вуж давун може проковтнути коня, буйвола або тигра. Це видумка. Найбільший вуж-давун з острова Борнео лише з трудом може проковтнути козу, ваги 100 фунтів. Також неправда, що вужі четвертують свої жертви.

В штучній годівлі не всі гадини виказують однаковий смак. Та на пр. питон силун сітчастий їсть радо свинки, а анаконда смочіль охотніше з'їдає птиці. Давун великанський любить крілики й голуби. Цікаво що силун сітчастий любить їсти свинки лише чорної масти й управа зоологічного парку заряджує щоб білі звичайні пацята малювати на чорно. Північно-американський тараккавець їсть найрадше щурі й миші, а котозір сірий - ящірки.

Наш водний вуж їсть риби й жаби а звичайний вуж найрадше поїдає ропухи. Вуж яєчник любить пташині яйця, вуж туполоб-гребіник, що має велику голову найбільше смакує слимаки.

Нема ні одного вуза чи гадини, які живилися б рослинами. Що вузі їдять вужів інших родів, про це була вже згадка. Запримічено, що Кобра королівська або смикалець бунгар їсть лише трійливі гадини.

На годівлю гадим дивитися дуже неприємно, тому годують їх тоді, як немає людей. Звірята, що їх мають пожерти гадини, не прочувать своєї смерти й не розуміють в якому товаристві вони знаходяться. Крілики обнюхують писок гадим і лижуть їх роздвоєний язик, неаче б то хотіли заключити з ними найбільшу приязнь. Постала навіть байка, що гадини, перед проглоченням своєї жертви, бавляться з нею. Звідти пішло повір'я, начебто гадини гіпнотизують /усипляють зором/ інших звірят, хоч це зовсім не згідне з правдою. Звірят, призначених на поживу для гадим, кидають до кліток вечором. Там вони почувають вигідно і на гадим не звертають ніякої уваги, часом перелазять через них аж поки гадина не підійме голову і наглим скоком кинеється на жертву. Це відбувається дуже швидко, гадина кусає свою жертву, відтак обкручує її своїм тілом, душить і ламає кості. За короткий час, як переконається, що жертва мертва розпускає вузли свого тіла і забирається до їди. Жертва зникає поволі в її пащі. Проквітнувши поживу, вуж виглядає немов спухлий. Спухлина пересувається до половини тіла, де підлягає повільному травленню.

Є вузі, що проковтують свої жертви цілком живими, а мордують їх лише тоді, коли добича борониться перед проковтанням. Отруйні гадини мають ще інший спосіб, щоб забити свою жертву: вони блискавично кидаються на неї, кусають, а відтак спокійно ждуть на вислід ділання їди. Як жертва згине, шойно тоді її проковтують. Ропухаста гадина так поступає зі щурами, а миші держить в зубах, щоб десь не затратилися.

Вузі давуни теж визначаються різною вдачею. Напр. давун мадагаскарський дуже охочий до мордування. Він душить багато більше кріликів, як може їх з'їсти.

Вуж силун недопада рівночасно душить двох кріликів. Трійлива гадина зрадниця королева або лойваня їсть радо здохлі звірята і взагалі є спокійної вдачі.

Підчас зложення яєць вузі й гадини дуже злі й кусливі. Самичка вуза силуна-недопада кусала і проковтувала все, що їй кидали. Одного дня вона з'їла 4 великі зайці, 2 когути, 6 голубів і то одно за одним.

Є вузі що в неволі їдять дуже мало. Щоб вони більше з'їли поживи, одурювано їх в той спосіб, що до одного крілика прив'язували другого і тоді вони змушені були обох проковтнути.

Деякі вузі й гадини підчас годування такі нервові, що кусаються самі між собою, а навіть кусають власне тіло. Раз запримі-

чено, що один вуж сам почав себе їсти від хвоста.

В Австралії є два вужі: деревогад маляйський і змії жорстокий. Вони гарні з вигляду але разом з тим є язвою Австралії. Крім того вони страшенно заздрісні. Коли один з них їсть мишу, то другий кидається на нього, щоб відібрати. Счиняється бійка аж до смерті одного з них. Переможець з'їдає мишу й переможеного.

В зоологічних садах малих вужів і гадін годують що 8 - 14 днів, а великих раз на місяць. Між великими вужами є мистці до голодування. Один вуж не їв 6 місяців, а потім з'їв дві водяні свинки і голодував знову пів року.

Навіть найбільший піст переносять вужі й гадини без жадної шкоди для свого організму. Деколи доводиться великих "постників" штучно годувати, переважно заколоченими свіжими яйцями.

8. ДВОГОЛОВА ГАДИНА.

В зоологічному саді в Нью Йорку, що має найбільший у світі відділ з гадами, можна побачити двоголову гадину. Знайшли її маленькою в лісі й виплекали в неволі. Причина цього явища полягає на неприродному розвитку в зародковому часі.

Ця гадина живиться мишвою і черваками. Кожна голова живе окремим життям і окремо дбає про себе. Це найкраще можна підчас годування. Коли подати їй поживу, то обі голови борються. Тому цю гадину годують так, що одна голова не бачить, що їсть друга. Роблять це в той спосіб, що другу голову чимсь прикривають.

9. КОБРА ЗАТОПИЛА 23 ЛЮДЕЙ.

В Індії страшна отруйна гадина кобра пробувала врятуватися перед повінню і всунулася на човен, в якому було 24 людей. Повстав такий жах у людей й паніка, що човен перевернувся і 23 особи втопилося. Один лише зміг доплисти до берега.

10. ЯЗВА ВУЖІВ.

Влітку 1952 року в містечку й околиці Інвуд, на південь Вінніпеґу, в Канаді, появилися тисячі вужів. Ці вужі нетрійливі. Називають їх "гарден снейк" /городові вужі/. Чого вже не пробували мешканці Інвуд і провінціоанальна влада, а вужів вигубити не могли. Вони дуже мудрі й не хочуть брати ніякої підставленої загрозою їжі.

Канадійське місто Четфілд, що лежить 75 миль на північ від Вінніпеґу, може похвалитися тим, що має найбільше вужів у світі. Три роки тому, це місто зливали вужі, мов повінь. Вони лазили по городах, садах, вулицях і шляхах. Мешканці Четфілду старалися хемічними способами винищувати вужів, але не мали успіхів.

Залишилося мешканцям погодитися з цим лихом й до них звикнути. На щастя всі вужі є нешкідливі.

11. КРАЇНИ ГАДИН.

Африка, Бразилія, Індія й Австралія це країни, де найбільше вужів і гадин. В Бразилії начислюють понад 180 різних гатунків. Кожний мешканець мусить при звичаїтис до гадин, бо від Амазонки аж до границі з Уругваєм є дуже багато трійливих гадин. Раніш ці гадини були одним з найбільших нещасть. Тепер вони вже не так страшні, завдяки виробленню протиотруйних сироваток. Треба лише знати який гатунок гадин укусив людину. Діляться гадини на 3 роди: шарараки, таракхавці і королівки. В кожній оселі мусять бути три роди ін"скцій /впорскувань ліків в тіло/. В Азії живе тепер більше як 20 різних трійливих гадин, в Австралії 25, а в Північній Америці є 22 гатунки.

12. ЧИ ГАДИНА ПОТРАФІТЬ ЛЮБИТИ?

Гадина між усіма сотворіннями найнебезпечніша і найлютіша своєю вдачею. Є правда вужі, які не кусають, і їх можна освоїти, але це вийнятки. Навіть освоєні і при звичаєні до людей - вони є завжди непевні й осоружні для людського ока.

Особливо небезпечний і трійливий є урей або африканський смікалець, що живе в Африці. Його золота подоба прикрашала колісь голови фараонів старинного Єгипту, як знак величавої сили. Ідь цієї гадини часто уживали, щоб скоро завдати комусь смерть. Королева Клеопатра збила себе отрутою цієї гадини.

Цікаво є те, що ця гадина має на голові таке чутливе місце, що коли натиснути на нього пальцем, то гадина в одній хвилині падає на землю мов мертва, витягнути мов струна. Горе тому штукареві, що в хвилі пробудження урея з омління, не є в силі приборкати його люті. Кожне укушення гадини є смертельне.

Проте ця потвора визначається між усіма гадинами тим, що їй не чуже почування любови. Аж важко подумати: гадина й любов. Та воно так справді є. Про урея добре відомо, що самчик і самичка живуть у парі. Вони дуже до себе прив"язуються, не покидають себе ніколи, головно в хвилях небезпеки, а коли їх розлучити на силу, тоді важко нудьгують і не приймають їжі. З того бачимо, що й унайлютішої гадини тліє іскора чогось доброго й ніжного.

13. ВУЖІ ЯК ДОМАШНІ ЗВІРЯТА.

Людські смаки й уподобання часто просто подивугідні. Трудно припускати, щоб були люди, які в своїх хатах тримали вужів, наче домашні звірята. А однак так буває. Є любителі, що тримають канарки, псів, котів, отже є й такі, що держать у себе великих давунів або вужів.

Якщо ті вухі малі, то тримають їх у великих тераріумах /шкляних скринках/ та стараються аби вони мали тепло, вологість і потрібну поживу. Народжений давун має 60 - 80 см /23 - 31 інчів/ довжини а виростає до 7 метрів /7 і пів ярдів/. Давуни легко при звичаються до людей, скоро пізнають своїх господарів і є дуже лагідні. Діти можуть з ними бавитися, як з котиком або песиком. Таку лагідну вдачу мають жорстокі питони з Філіпінських островів.

Годовання таких вухів не дає багато клопоту. Всех таки цього роду аматорів треба зачислити до диваків або оригіналів.

I. Розділ.

Т Р І Й Л И В І   Г А Д И Н И .

Е В Р О П А

1. Гадюка звичайна або змія поганка.
2. Змія чорна.
3. Змія мідянка.
4. Гадюка піскова або модрас.
5. Гадюка щируха.
6. Гадюка степова.

1. ГАДЮКА ЗВИЧАЙНА АБО ЗМІЯ ПОГАНКА / *Vipera berus* /.

Це найбільш поширена гадюка в Європі. Вона є довга на 50 - 80 см /19 - 31 інчів/. Самичка буває довша. Барва сіро-жовто-бура, з темно зеленкуватим відтінком. По середині спини йде темна зигзагувата смуга. З боків смуги йдуть ряди темних плям. На верхній частині голови є 8 темних плям. Хвіст короткий. Стрічаємо її всюди, навіть у горах на висоті 2750 метрів. Найрадше вона любить торфову, багнисту околицю, з поодинокими деревами. На рівнинах вибирає горбки, порослі дикою рожею, однак можна її знайти всюди в лісах. Часто буває там, де передтим ніколи її не знаходили. До хат не заповзає, хіба дуже рідко. Вночі повзе до огнищ, що їх конюхи розводять на полі. Звичайні наші вужі до огню не повзуть.

Гадюка любить ховатися в мишачі й кертичі нори, в дупла дерев, щілини скель, під копиці сіна або полукипки збіжжя. В подібних місцях зимує западаючи в глибокий сон. Сплзчка її переривається в теплі, сонячні дні. Під час зимового сну нічого не їсть і тратить половину своєї ваги.

Живиться мишами й убиває їх навіть тоді, як не хоче їсти. Їсть також малі пташата, особливо ті, що свої гніздочка будують на землі, як жайворонки, перепілки й куропатви. Рідше їсть жаби й ящірки. Полює під вечір або вночі, коли є темно, але в горах полює і в день. Їсть дуже багато, але може довго голодувати.

У воді добре плаває. Незвичайно любить вигріватися на сонці.

В серпні самичка зносить до 15 яєць з малими живими гадятками, довгими на 20 см, які як лише прорвуть свою яєчну болонку, зразу є небезпечно трійливі. Малі гадята злі, шиплять і кусають не гірше від старих.

При зустрічі з гадюкою треба бути дуже обережним. Особливо в лісі, на багнах, де босому легко наступити на гадину. Ця гадюка рідше дає про себе знати шипінням. Вона зразу кидається на людину, підкидаючи голову на 15 - 20 см. вгору.

Укушення є небезпечне, хоч не завжди смертельне. Перебита палицею згине, але треба уважати, бо тількищо відбита голова може вкусити, бо деякий час є вона до цього спосібна.

2. ЗМІЯ ЧОРНА / *Vipera prester* / I 3. ЗМІЯ МІДЯНКА / *Pelias chers-*

seus /.

Ці дві гадини є відмінами попередньої гадюки звичайної. Перша є чорна, друга брунатна. Життя їх подібне.

4. ГАДЮКА ПІСКОВА АБО МОДРАС / *Vipera ammodytes* /.

Ця гадюка живе на Закавказзі і на південь від Альп. Від інших гадюк відрізняється роговим наростом на носі, щось подібне на кінець рогалька. Вона менше злісна й кусає лише тоді, коли на неї наступити. Трійливість її велика. Це одна з найнебезпечніших європейських гадюк. Татари це знають і негайно відрубують укушеному палець або руку, щоб спасти життя людини.

Гадюка ця є найдовша зі всіх європейських гадюк. Барва її жовто-сіра, яка міняється, залежно від оточення. Від голови вздовж хребта тягнеться хвиляста смуга бурої барви. Плями на тілі виглядають наче ромб, з чорною обвідкою. Довжина гадюки від 65 - 95 см. /25 - 36 інчів/. Від цієї гадюки рік-річно гине багато людей, а найбільше дітей.

5. ГАДЮКА ШИРУХА / *Vipera aspis* /.

Ця гадюка живе у Франції, Італії, Греції і в північній Африці. Довга на 50 см., рідко коли доростає до 65 см. Голова у неї широка, приплюсена. Здовж хребта тягнеться темна смуга, зложена з окремих плям. Спід чорний з жовтими плямами. Укушення дуже небезпечне.

6. СТЕПОВА ГАДЮКА / *Vipera renardi* /.

Ця гадюка є довга на 65 см. /25 інчів/. Самичка значно коротша. Спина у неї сіра, з темною хвилястою смугою, вздовж цілого тіла. Черево чорне з білими цятками. Подібна до гадюки звичайної. Стрічається на степах України, надволжанською половою, в Алтайських горах і в середній Азії.

Часто ховається в скошеному сні. Любить сухі простори. Поїдає мишей, землерийок, ящірок, хом"яків та сусликів. Винищенням мишей, хом"яків та сусликів є пожиточною, але укушення її таке саме, як її посестри гадюки звичайної.

А З І Я

1. Степова гадина /див. Європа/.
2. Гадюка піскова або модрас /див. Європа/.
3. Шипун ефа.
4. Щитомордник або бушаджилан.
5. Смикалець очкар або окулярник.
6. Кобра королівська або смикалець бунгар.
7. Індійська гадюка.

1. СТЕПОВА ГАДЮКА Й 2. ГАДЮКА ПІСКОВА АБО МОДРАС.

Описі подані в розділі "Європа".

3. ШИПУН ЕФА / Eehis carinata /.

Ця гадина живе в Закаспійській області, у Палестині й Лівії. Вона довга на 65 см. Хребет пісково-жовтий, з темними, бурими плямками. Спід довго-білий.

Ця гадина часто заповзає до хат людей і викликає такий страх, що переходить в почитання. Турки та єгиптяни не рішаються її убити, коли залізе в хату, а звертаються до чарівників, щоби вони закликали ефу і забрали непрошеного гостя.

Ефа дуже злісна і є пострахом пільних робітників. Чарівники виломлюють або випалюють у ефи трійливі зуби і деякий час показують з нею різні штуки. Зчасом у ефи виростають нові зуби і гадина набирає попередньої смертоносної сили.

4. ШИТОМОРДНИК АБО БУЩАДЖИЛАН.

Ця гадина має на хвості ряд обручок, як тарахкавці в Америці, однак не може видавати звуків. Живе в східньому Закавказзі, Туркестані й Сибірі. Кіргізи дуже бояться цієї гадини, бо вона незвичайно куслива.

5. СМІКАЛЕЦЬ ОЧКАР АБО ОКУЛЯРНИК / Naja tripudians /.

Індійці називають цю гадину чінта-негу. Живе вона в Туркестані, в Індії й на островах Цейллон та Джаві.

Тіло очкаря є довге на 1.5 до 2 метрів /58 - 78 інчів/. Барва його жовта. Головна прикмета цієї гадини є та, що вона має здібність розширювати свої 8 шийних ребер, від чого шия робиться широкою, наче дошка. Крім того на голові є рисунок з плям, подібний на окуляри, від чого й дістала назву окулярник.

Живе в горах, на берегах рік, на пісковищах. Живиться голов-но зайцями, кріликами, щурами та всякими птахами, голов-но бажантами і куропатками.

Мешканці Малябару коли найдуть у себе окулярника, то спочатку просять його, відійти. Коли він на це не звертає уваги, тоді стараються його задурити якоюсь їдою, а коли і це не помагає, тоді звертаються до жреців. Індійці й тепер почитають окулярника, годують його у своїй хаті й пильнують, щоби хто не зробив йому шкоди. Коли ж окулярник покусає кого з членів родини й спричиняє смерть, тоді лише господар приказує обережно винести його з хати і десь далеко випустити на волю. Таке відношення до окулярника пояснюється тим, що індійці відчувають безсилля перед страшною небезпечкою укушення окулярника.

Індійці часто викликають подив у європейців тим, що вони займаються різними представленнями з отруйними гадинами. Вони несуть їх в глиняних горшках або кошиках. Десь на ринку, площі або на кораблях показують всячину з тими гадинами, при чому глядачі переживають немале страху і нервових потрясень. Ось як описує такі представлення подорожник Рондо:

"Індійський штукар приходять на корабель, кладе кошик з гадиною і підносить віко. Гадина лежить скручена на дні кошика. Штукар сідає по турецьки близько неї й починає грати на якомусь інструменті, подібнім до клярнета, жалібну, протяжну, одноманітну мелодію. Гадина трохи піднімається, витягає голову і дивиться на людей. Через якийсь час стає вона неспокійною, починає рухатися, відчиняє пащу, більше хропить, як шипить, розширює свою шию, швидко мелькає язиком і кілька разів з великим розмахом кидається на індійця, наче бажає його вкусити. Штукар дивиться на неї, не відхиляючись і не звертаючи уваги на все, що його окружує, крім гадини. Через 10 - 12 хвилин окулярник стає менш подратованийий і чим даліше приходять в стан сонливости, під впливом музики. Його очі, які спочатку хотіли знищити свого ворога, починають дивитися непорушно і спокійно. Індієць користується цією хвилиною, поволі підходить до гадини і не перестаючи грати, притискає їй до голови свій ніс, а потім язик. Це триває всього одну хвилину, бо гадина вмить приходять до себе й з божевільям кидається на штукаря, так, що той ледви встигає від неї відхилитися".

Така сміливість індійців з трійливими гадинами пояснюється тим, що вони дуже добре знають характер і звички цих сотворінь. Крім того ці люди є дуже зручні й уміють у відповідний момент втекти від укушення. Однак мала неувага й укушений заклинач вмирає, якщо не дістане негайної допомоги.

На острові Цейльоні трапилася раз така пригода: Один урядовець приймав у себе більше товариство. Гості сиділи на веранді у гуторили при обіді. Нараз господиня дому зблідла й наказала тихим голосом службі принести мисочку з молоком. Всі знали, що це сталося. З під крісла, на якому сиділа пані дому, виповз великий окулярник. Господиня його побачила, але вже не мала часу відійти. Вона знала, що окулярник дуже любить молоко і не стратила притомности та наказала принести молоко. Ця притомність ума її урятувала. Окулярник по носі пані підповз до молока і став його жадібно пити. В той момент один з гостей влучним ударом палиці вбив непрошеного гостя.

Що окулярники люблять молоко, це потверджує теж мандрівник Шлягінтвайн. Він оповідає, що свято гадини "Нага Панчамі" - це правдивий всенародний празник, який обходять гіндуси в місяці серпні. Жінки купаються, одягаються в найкраще убрання й зі збанками молока підходять до статуй гадин, вироблених з каміння, глини або бронзу, і виставлених на краю оселі. Далі вишукують муравлища, в яких сподіються найти гадину, або намагаються вишукати серед гушавини окулярника і кладуть там молоко, його улюблену поживу.

Заклиначі мають тоді гарні дні. Їх всі обдаровують. Вони провадять цілим святом, ходять по вулицях з музикою, що складається-

ся з флейтів і барабанів в які б'ють палицями. В кошах несуть гадин. Нарід їх окружає, але в певній віддалі. Запалюють сімолоскипи і на відповідних місцях роблять представлення.

В деяких місцях їдуть паломники до браманських святинь, де для зарібку передержують всякі гадини. Заклиначі виконують з гадинами різні штуки, як це описано вище, а нарід захоплюється їх магичною силою.

Окулярник - страшна гадина. Смерть від укушення наступає за кільканадцять хвилин і немає від неї рятунку.

Ворогом окулярника є мунгос. Цей хижак, з породи ласиць, дратує гадину, аж вона на нього кидається. Тоді мунгос зручно відхиляється, аж знайде відповідний момент схопити окулярника зі заду, за карк і дуже скоро й справно перегризає його ший.

6. КОБРА КОРОЛІВСЬКА АБО СМІКАЛЕЦЬ БУНГАР /Naja bungarus /.

Кобра найдовша й без сумніву найбільша в світі отруйна гадина, яка доходить до 4 метрів довжини /156 інчів/. Королівська гадина розповсюджена в цілій Індії, на Суматрі, Борнео, Джаві та сусідніх островах. Живе найбільше на Суматрі в рідких, ясних лісах або травистих лугах. Кобра королівська, як і окулярник, має серед місцевого населення велику пошану. Цій гадині віддають божеські почесні. Населення вірить, що всі інші гадини уважають кобру за свого царя, якому повинуються й поважають.

Кобра королівська є незвичайно швидка, цікава і як згадано, найбільше трійлива гадина в світі. Вона ще тим небезпечна, що не лише борониться перед нападом, але й сама нападає на людину, а також переслідує противника, чого більшість гадин, як окулярник чи тарахкавці не роблять.

Розповідав один індус, що на власні очі бачив, як одного разу з'явилася перед його хатою Королівська кобра, прибрала боєву поставу і сильно засичала. В тій хвилині явилось біля неї 10 - 12 різних гадин. Вона поглянула на них, кинулася на одну й проковтнула її. Це оповідання скорше є байкою, але воно свідчить, як про неї думають індуси й що вона живиться трійливими гадинами.

Одного разу доставлено до зоологічного саду у Франкфурті в Німеччині дві такі найстрашніші гадини, які сягали до 4 метрів довжини. Дорогу кораблем вони відбули дуже добре. Спочатку були дуже дразливі й неспокійні. Коли прибрали боєву поставу, робили на глядача страшне враження. Вони підносили своє тіло прямовісно до 1 метра вгору і відкривали свою широку пащу.

Вже при випакуванні показалося, що це дуже небезпечні сотворіння. Підчас того, як за пів години випакувано 30 штук окулярників, рівночасно надісланих, то з кобрами було багато труднощів. Всі гадини, негайно по випакуванні, ховалися чим скорше в темноту, де їх ловили у відповідно улажені кошики. Кобри навпаки пхалися до світла. Вкінці умішено їх разом з окулярниками в однім

великим терарієм. За пів години гадина почали жадібно пити воду, так що за день випили дві літри води й прибрали свіжий вигляд. Їхня рухливість давала надію, що удасться їх накормити. Давали їм малі крілики, шурі, морські свинки, курчата, голуби та інші птиці, навіть такі, які походили з їх батьківщини. Все було даремне. Гадина до них не підповзали й не рушали. Оглянувши гадин докладно, замічено, що їм вирвано трійливі зуби.

Кобри що далі ставали спокійнішими й не було надії, щоб вони хотіли їсти. По 4 місяцях почали їх силою годувати. Коли їх зловили, то побачили, що їм почали відростати трійливі зуби.

Годували їх штучно розколюченими яйцями, через гумову рурку. Ця проба вдалася. Після масажу гадина проковтнула подану поживу, заховувалися спокійно й з вдовolenням травили.

Минув ще місяць. Поведення кобр цілком змінилося. Раз без всякої причини, одна з них прибрала боеву поставу, поглянула навкруги й раптово кинулася на сильного, до 2 метрів довгого окулярника, зловила його спершу близько хвоста, а потім кусала що раз далше, ближче до голови. В тій хвили, як дійшла до голови, кинулася на окулярника друга кобра. Тоді перша зі злістю напала на напасницю, але та відступила і в тій мінуті теж вхопила другого окулярника, а перша вернулася до свого.

Окулярник завзято боронився, а тому що кобра була ослаблена після голодівки - пустила його. Однак за кілька хвилин знову зловила його за передню частину тіла. Після поновної боротьби, ще раз випустила свою жертву, але за пів міноти наново напала на значно ослабленого окулярника, докусала його до голови, яку придержала у своїй пащі коло 20 хвилин, аж окулярник згинув. Після того проковтнула двометрового окулярника.

Другий окулярник укушений нею, згинув уночі. На другий день вона його пожерла. Відтак напилася води й спочивала 4 дні. П'ятого дня пожерла ще одного окулярника, довгого на 1.80 метра /70 інчів/, далі знушалася а потім проковтнула ще двох дорослих окулярників і спочивала 20 днів. Дальшою жертвою був тарахкавець, який, укушений коброю, загинув по кількох годинах.

Доглядач взяв тарахкавця, відтяв йому голову і кінець хвоста, а решту тіла кинув кобрі. Вона накинлася на неживого тарахкавця, докусала до голови, а як замітила, що він не має голови - тоді вернулася до його хвоста. Дійшовши до кінця хвоста, знову не знайшла голови, ще раз перекусала все тіло, задержалася хвильку а відтак проковтнула безголового тарахкавця.

Кобра королівська в неволі зносить яйця, часом до 50 штук, але досі не вдалося в неволі виплекати молодих гадят.

7. ІНДІЙСЬКА ГАДЮКА / *Vipera russellii* /.

Індійці називають її "дабоя" або "тіх-полонга". Ця гадина гарно забарвлена. Її вважають щодо сили трійливості рівну з окулярником. Живе в Індії, Сіямі й на острові Цейлоні.

А Ф Р И К А

1. Рогата гадюка.
2. Африканський сикалець або Африканська кобра.
3. Плюн сикалець або Кобра-плюйка.
4. Гадюка щируха /див. Європа/.
5. Шипун ефа /див. Азія/.

1. РОГАТА ГАДЮКА / Cerastes cornutus /.

Живе вона в пустинях, пісках північної Африки й Арабії. В день її рідко можна побачити, але коли поставити шатро, запалити вогонь, то треба бути дуже уважним, бо зразу гадюки почнуть лізти на вогонь.

Ця гадина є дуже їдка й небезпечна. На голові вона має два маленьких ріжки, які служать для примани птахів. Гадюка має барву кремову, подібну на пісок, з темнішими плямками. В день вона заривається в пісок і видно лиш отсі ріжки, подібні на хробачки. Це підступ приманити птахів, які є головною поживою цієї гадини.

2. АФРИКАНСЬКИЙ СМІКАЛЕЦЬ АБО АФРИКАНСЬКА КОБРА / Naja haje /.

У давні часи цю гадину називали "аспіс" й її отрути уживали, як комусь хотіли завдати скору смерть. Ця гадина зовсім подібна до окулярника, лише не має на голові чи шиї рисунку окулярів. Її тіло має барву піску. Довга вона від 1.5 до 2.5 метра /57 - 96 інчів/. Живиться вужами, щурами, мишкою, птахами і жабами.

Ця гадина веде примірне подружнє життя, про що була окремо згадка. Ще зі старих переказів часів Аристотеля оповідають, що ця гадина любить пити вино. Новіші спостереження цього не потверджують. Великим ворогом цієї гадини є птах "секретар" та фараоновий щур.

3. ПЛЮЮН СМІКАЛЕЦЬ АБО КОБРА ПЛЮЙКА / Naja nigricollis /.

Живе в полуднево-африканських пралісах. Англійці називають її "спітінг кобра" а в морі бушменів зветься "ная".

Ця гадина є темно-бура, а живіт чорний. Шию має плоску. Це є осібний рід підступних, жорстоких і небезпечних гадин. Живиться щурами й іншими звірятами, однак її укушення є смертельне й для людей.

На цю гадину завзято полюють бушмени, що ведуть дуже примітивне життя. Бушмени займаються добуванням їди з отруйних залоз, якою намащують вістря своїх смертоносних стріл.

Для полювання на гадини, бушмени уживають дручок, на кінці роздвоєний, котрим влучно пришиплюють гадину до землі а в окрему коробочку /пуделко/ видушують з її залоз отрую-їдь. Таке полювання є небезпечне і часом кінчається смертю бушмена.

Оповідають про такий випадок: Кобра плюйка грілася на сонці, як саме надійшов бушмен зі своїм приладом. Гадина видула зі скаженим сичанням повітря з легенів і підняла голову до нападу. Бушмен держався у певному віддаленні й окружав гадину повільним кроком, за яким пильно слідувала гадина, обертаючи взад свою голову і тулуб. Бушмен чим далі, тим скоріше почав кружляти а гади-на робила те саме а врешті незвикла до таких рухів запізналася.

В той момент підскочив бушмен і припилив дручком голову гадина до землі.

Кобра скрутилася в смертельних судорогах і охляла, наче мертва. Бушмен нагнувся взяти коробочку, щоб видусити отруту а в той час гадина очунилася, надулася і як бушмен нагнувся до неї, відкинула голову назад і приснула матову, жовту теч бушменові просто до очей. Ловець скричав від болю й осліплений полишив все, шукаючи навмання дороги до найближчої баюри, щоб вимити отрую з очей.

Плюйка кобра має двох ворогів. Один, що її висліджує, а другий що нападає. Висліджує кобру африканська зозуля, яку називають "морок" / *Indicator pater* /. Ця зозуля подібна на нашу, лише трохи більша. Нападає на кобру медовий борсук / *Ratelus carensis* /. Цей борсук іде за вказівками зозулі до сховку кобри-плюйки, не зважаючи на її шипіння й укушення та роздирає її на частини і смачно поїдає.

Зозуля-морок вказує, де є гадина, тому що вона хапає її пташат. Від давна є така взаємна поміч. Морок перескакує з галузки на галузку, а за нею слідкує малоозручний борсук. Так підходять вони під кущ, де сидить кобра. Побачивши борсука, кобра готується до бою. Борсук, з питомим йому хихотом, наближається до гадини. Коли борсук близько неї, гадина відкидає голову і прискає своєю смертоносною отрутою просто у вічі борсукові. Медовий борсук однак добре знає звичаї кобри і при найменшому рухові хоронить свої очі передними лапами. Так ступнево наближається до гадини, хоронячи очі, аж нагло хапає кобру зубами за шию. Гадина виривається і боротьба починається наново. Тіло борсука покривається жовтою, густою отрутою, бо так опльовує його зі всіх боків кобра, а борсук все більше калічить тіло гадини своїми острыми зубами. Кобра не може його вкусити, бо борсук має грубу шерсть, а навколо товщ, що недопускає іді до його крові. Ця боротьба кінчається смертю кобри-плюйки. З перекушеним хребтом вони гине в судорогах, а медовий борсук має гарну поживу для себе й своїх діточок, завдяки допомі африканської зозулі.

4. ГАДЮКА ШИРУХА.

Див. Європа ч. 5.

5. ШИПУН ЕФА.

Див. Азія ч. 3.

П І В Н І Ч Н А   А М Е Р И К А .

1. Королівка тексаська.
2. Королівка арізонська.
3. Огайська мідянка.
4. Водяна мідянка.
5. Черногад-рибалка або Водяний-бавовнятий рет.
6. Массасауга.
7. Рудий тарахкавець.
8. Північно-американський тарахкавець.
9. Західній діамантовий тарахкавець.
10. Східній діамантовий тарахкавець.

В Північній Америці є 22 гатунки трійливих гадин. Вони ведуть переважно нічний спосіб життя. Всі уміють знаменито плавати й маскуватися. Мають по 2 трійливі зуби.

Гадини кусають переважно тоді, як на них наступити. Самі не нападають. Більшість утікає перед людиною. Ні одна гадина не може вкусити людину вище коліна, тому краще ходити в чоботах або відповідних шкіряних обгортках зі шнурками. Для королівок вистачає охорона з грубої матерії.

Ділять трійливих гадин на 4 групи: Королівки, Мідянки, Водні мокасини і Тарахкавці. Королівки є малого розміру. Мають струнку будову, є округлі, з червоними, жовтими й чорними перстнями. Мідянки характерні своїм яскраво-жовтим або блідо-бронзовим окрашенням. Мокасини є сіро-оливкові або бронзові. Тарахкавці є характерні своїм хвостом, що може видавати звук тарахкала.

1. КОРОЛІВКА ТЕКСАСЬКА / *Micrurus fulvius f.* /.

Це дуже трійлива гадина. Гарно окрашена. Її округле тіло має від 7-12 окрашених перстенів. Ширші перстені є червоні й сині-чорні, а розмежовує їх вузький жовтий пасок-перстень. Довжина найбільше 1 метр /36 інчів/.

Зустрічається в Північній Кароліні і західньому Тексасі. Англійська назва: Eastern Coral Snake.

2. КОРОЛІВКА АРІЗОНСЬКА / *Micruroides euryxanthus* /.

Це найбільш трійлива гадина в ЗСА. Вона також має округле тіло й гарно забарвлена. Голова - чорна, за нею йде жовтий перстень, потім червоний, далі жовтий, чорний, жовтий, червоний і т.д. Червоний перстень в 3 рази ширший від жовтого а в 2 рази ширший від чорного. Довжина до 60 см. /2 фітів/. Гадина спокійна. Досить рідка. Найчастіше знайти її можна під зігнилим листям або в дуплах. Рідко виповзає на відкриті місця. Зуби має короткі й їй тяжко вкусити щось більшого. Груба одіж хоронить від укушення. Вкушення людини дуже небезпечне.

Цікаво що є звичайний нешкідливий вуж, дуже подібний на цю королівку. Він має ті самі барви перстенів, але розміщення їх є інше. Англійська назва: Sonoran Western Coral Snake.

3. ОГАЙСЬКА МІДЯНКА / *Agkistrodon mokasen n.* /.

Є вона кремової барви з бронзовими плямами. Має довгу трикутну голову. Довга до 1 метра. Живиться гризунами й жабами. Зустрічається в 10 стейтах Америки, головно на полудні й на сході. В стейті Огайо, де живе автор цієї книжки, знайдено її в 30 місцевостях, навіть в околиці міліонового міста Клівленд. Англійська назва: Northern Copperhead.

4. ВОДЯНА МІДЯНКА / *Agkistrodon c. contortix* /.

Довга до 90 см. /33 інчів/. Живе в центральній частині ЗСА, на Флориді, Ілліной і Тексасі. Стричається рідко, тому небезпечна укушення невелика. Англійська назва: *Cowman Serpenterhead*.

5. ЧОРНОГАД-РИБАЛКА АБО ВОДЯНИЙ БАВОВНЯНИЙ ПОТ / *Agkistrodon piscivorus p.* /.

Ця найбільша величиною, трійлива гадина є дуже звичайна в Північній Америці. Вона є довга 3 метрів /120 інчів/. Перебуває на берегах рік, озер, струмків і по багнах. Літом її можна знайти на гадузках, що звисають над водою. Держиться громадю. Під час небезпеки кидається до води, де дуже зручно плаває.

Живиться виключно рибою й меншими гадинами. Для плянтаторів рибу є великим нещастям. Від її укушення багато робітників умирає. Крім людей кусає худобу й диких звірят, які перебувають на берегах рік. Найгірше всього, що ця гадина кидається на людей і звірят неподражена, так нібито з замилювання бажає спричинити комусь смерть. Найчастіше зустрічається в стеях: Півн. Каролайна, Флориди, Тексас, Індіана й Ілліной. Англійська назва: *Water moccasins; Cottonmouth snake*.

6. МАССАСАУГА / *Sistrurus c. catenatus* /.

Бронзова з темними плямами. Довга до 90 см. /3 фітів/. В стеїті Огайо знайдена в 36 місцевостях. Англійська назва: *Massasauga* або *Black Snapper*.

7. РУДИЙ ТАРАХКАВЕЦЬ / *Sistrurus m. miliaris* /.

Цю гадину помилково називають тарахкавцем. Вона належить до попередньої згаданої групи гадин. Це мала, смертельно небезпечна гадина. Є темно сіра, з ромбовими сірими плямами. Довга до 45 см. /17 інчів/. Часто буває в траві, коло городів. Живиться ящірками, жабами і другими дрібними звірятами. Англійська назва: *Pigmy Rattlesnake*.

8. ПІВНІЧНО-АМЕРИКАНСЬКИЙ ТАРАХКАВЕЦЬ / *Crotalus h. horridus* /.

Тарахкавці є найбільш характерні трійливі гадини ЗСА. Їх є більше відмін. Одні американські дослідники подають 16 назов, а інші аж 29.

Цього тарахкавця називають також БАЛКОВИМ Тарахкавцем. Є він найбільш поширений в цілій Північній Америці. Довгий до 1.5 метра /коло 4 фітів/. На хвості має 15 - 18 рогових рухомих кружків. Ці кружочки це решта шкірок, що їх скидає тарахкавець з хвоста, коли ліняє - змінює шкірку.

Потрясаючи хвостом, тарахкавець видає звук подібний до точки або дитячого тарахкала. Коли тарахкавець подразнений, тоді піднімає хвіст догори і трясє ним, вказуючи свою присутність.

Одні гадини мають помітну барву, другі гострі течі, а тарахкавці своє тарахкальце. Тарахкавець є дуже небезпечна гадина. Зуби її гострі, трійливі залози великі, а такі були випадки, що тарахкавця загризли щури.

Сильна їдь тарахкавця не боронить його від диких свиней, які завзято переслідують цю гадину. Груба шкіра й товщ під нею, не допускає отруї тарахкавця до крові свиней. Як дикі свині побачать тарахкавця, кидаються на нього і вмиють його пожирають. В ЗСА тарахкавців щораз менше.

Французький письменник Шатобріан, що був з експедицією в Північній Америці, оповідає, що канадійські індіани причаровували тарахкавця тонами своєї сопілки. Дійсно тарахкавці є дуже вразливі на музику. Індіани використовують цю прикмету тарахкавців й привчають їх наче танцювати. Вони вживають тарахкавців при різних нагодах, головно релігійних святах та при всяких штуках, заробляючи в цей спосіб добрі гроші.

Індіани з племені Гопі в Арізоні уладжують свято танцю гадин і держать у зубах живих тарахкавців. Це викликає подив і пошану для смільчаків. Нема сумніву що Гопі перед такими показами виривають трійливі зуби у тарахкавців.

Тарахкавці найрадше перебувають в сухих, піскуватих околицях, зрідка покритих кущами. Однак знаходять їх повсюди. Найчастіше вони звиваються в колісцє і лежать на сонці. Мешкають ці гадини звичайно в норах невеликих ссавців – степових сусликів. Оповідають, що тарахкавці живуть у згоді з тими гризунами.

Тарахкавці властиво є спокійні гадини й рідко коли самі нападають на когось. Перед нападом завжди дають про себе знати своїми тарахкальцями й питомим запахом смоли, яку виділяють зі своїх залоз.

Над рікою Міссурі появилася велика кількість тарахкавців. На них зроблено полювання й вбито понад 2000 штук. Підчас цієї небезпечної виправи не вкусили ті гадини ні одної людини.

Крім людей, небезпечним ворогом тарахкавця є згадана вище дика свиня, та чорний вух, який зручно скручує шию тарахкавця, дусить його а відтак пожирає. Треба ще згадати що індіани дуже цінують м'ясо тарахкавців. Кажуть що воно дуже смачне. Природник Катлен посвідчає, що відповідно приправлене м'ясо тарахкавця знаменито смакує.

Барва тарахкавців є різна. Одні зверху є чорні, з жовтим просвітленням, другі більше жовті з чорним. Спід жовто-білий.

До цієї групи гадин належить понад 60 різних відмін. Всі вони трійливі. Англійська назва: Timber rattlesnake.

9. ЗАХІДНИЙ ДІЯМАНТОВИЙ ТАРАХКАВЕЦЬ / *Crotalus atrox* /.

Ця гадина досить велика, до двох метрів довжини /5-6 футів/. Зверху сіра аж чорна, з великими плямами. Гадина дуже зла. При польованні нападає на суперника. Її можна зустрінути в траві, на полі, на дорозі, на городі, в дровах. Є дуже небезпечна й є пострахом для людей. Вкушення смертельне, без негайної допомоги.

Зустрічається в стеях Тексас, Мексико, Арізоні й Флориді. Англійська назва: *Western Diamondback Rattlesnake*.

10. СХІДНИЙ ДІЯМАНТОВИЙ ТАРАХКАВЕЦЬ / *Crotalus adamanteus* /.

Цей тарахкавець є найбільший зі всіх. Довжина його понад 2 метри /5-7 футів/. Живиться кріликами та іншими дрібними ссавцями.

Барва бронзово-темна. Найчастіше зустрічається на Флориді. Англійська назва: *Eastern Diamondback Rattlesnake*.

П І В Д Е Н Н А   А М Е Р И К А

1. Зрадниця коралева або Лойваня.
2. Гади́на ко́пійниця.
3. Шарарака.
4. Лябарія.
5. Сурукуку або Серцеголов німий.
6. Каскавелля-тарахкавець.

1. ЗРАДНИЦЯ КОРАЛЕВА АБО ЛОЙВАНЯ / Elaps corallinus /.

Це невелика гадина 60 - 70 см. /23 - 27 інчів/ довга. Забарвлена на червоно з чорними обручками. Живе в норах, які сама собі вигребує, під камінням або під деревами. Рухи її повільні. Родить живі гадята. Живе в Бразилії, Венесуелі та Гваяні.

2. ГАДИНА КОПІЙНИЦЯ / Trimeresurus lanceolatus /.

Живе переважно на Антильських островах. Довга до двох метрів /78 інчів/. Найчастіше зустрічається на плянтаціях бавовни та цукрової тростини, де полює за добочкою.

Багато робітників на тих плянтаціях гинуть від укушення цієї гадини, хоч вона не є напасливою й утікає перед людиною. Живиться головно щурами й птахами.

3. ШАРАРАКА І 4. ЛЯБАРІЯ.

Ці дві гадини живуть в Бразилії. Вони схожі на попередню.

5. СУРУКУКУ АБО СЕРЦЕГОЛОВ НІМІЙ / Lachesis muta /.

Це одна з найгрізніших гадин Південної Америки. Довга до 4 метрів /до 156 інчів/.

Гадина дуже куслива й сама нападає на протвиника. Живе головно в лісах. Барва жовто-бронзова, вздовж хребта ідуть темні плями. Сподом перлово-біла, лискуча, наче порцеляна.

Ця гадина ніколи не сичить й її тяжко запримити на темно бронзовому ґрунті. Сурукуку є найбільш трійлива гадина Південної Америки.

6. КАСКАВЕЛЛЯ.

Є це таракхавець. Він подібний на Таракхавця Північно-американського.

А В С Т Р А Л І Я

1. Тайпан.
2. Тигрова гадюка.
3. Чорна острівна тигрова гадюка.
4. Смертельний Аддер.
5. Звичайна бронзова гадюка.
6. Мідянка.
7. Червоно-чорний боягуз.

В Австралії є коло 120 різних гадин, з яких 26 це є небезпечними для людей. Протягом місяця занотовано в середньому 10 людей, що їх покусали гадини. З них половина вмирає.

Під час дощевих років є більше гадин і більше покусаних людей. З найбільш небезпечних гадин згадаємо лише кілька:

1. ТАЙПАН / *Oxyuranus scutellatus* /.

Це одна з найбільш небезпечних гадин, з сильно розвиненими трійливими залозами. Рятувати людей, покусаних тайпаном дуже тяжко й то лише при негайній допомозі. Мало людей удалося вилікувати.

Барва тайпана є бронзова. Найчастіше зустрічається його над водою, в південно-західній Австралії. Довжина 3 метри /10 фітів/.

Гадина ця боязлива й скоро ховається в траву. Англійська назва: Taipan.

2. ТИГРОВА ГАДЮКА / *Netechis s. scutatus* /.

Є кілька відмін тигрових гадюк. Найчастіше зустрічається в підгірських околицях.

Ця гадина має плоскату голову, яка не відрізняється від шиї. Барви є різної, в залежності від оточення. Найчастіше є бронзово-сіра.

Довжина її 1.2 метра /3-4 фітів/. Укушення дуже небезпечне, але на щастя ця гадина не нападає й кусає лише коли подразнена, з своїй обороні. Англійська назва: Common Tiger Snake.

3. ЧОРНА ОСТРІВНА ТИГРОВА ГАДЮКА / *Netechis scutatus niger* /.

Барви чорної з кремовими плямками. Спід сірий. Довга на 1.8 метра /6 фітів/. Ця гадюка ще менш жорстока, як попередня. Не нападає, кусає лише з кончности. Англійська назва: Black Island Tiger Snake.

4. СМЕРТЕЛЬНИЙ АДДЕР / *Acanthophis s. antarcticus* /.

Ця гадина є найголовнішою й найбільш небезпечною в Австралії. По силі своєї отрути дорівнює окулярникові, кобрі королівській або сурукукові.

Зустрічається в горах і на підгір'ю. Тіло її плоске, голова різко відзначається від шиї. Гадина коротка але груба. Хвіст тонкий і закручений.

Це одинока гадина, яка на кінці хвоста має наче жало. Вко-

лення хвостом також є небезпечно для життя, навіть людини.

Барва є різна, відповідна до оточення, але переважно сіра. Довжина не більше 90 см. /3 фітів/.

Гадина ця сама не нападає, але на все, що на її дорозі або близько неї, накидається. Незвичайно швидка. Укушення завжди є фатальне для людей.

Ця гадюка робить особливі шкоди фермерам, що плекають великі отари овець. Вона нападає на вівці, від укусу якої вони дуже скоро гинуть.

В Австралії є також птах, якого колоністи прозвали "Джек сміхун" / *Nalcyon giganteus* /. Він завзято нищить гадин, а головне цю небезпечну гадюку. Англійська назва: Death Adder.

5. ЗВИЧАЙНА БРОНЗОВА ГАДЮКА / *Demansia t. textilis* /.

Є округла, тонка. Голова майже непомітна від шиї. Барви бронзової, спід кремовий. Довга до 2.2 метра /7 фітів/. Дуже швидка й злослива. При нападі витягає шию. Дуже небезпечна. Нападає на кожного. Англійська назва: Common brown snake.

6. МІДЯНКА / *Denisonia superba* /.

Це велика й груба гадина. Довга на 1 метр і більше /5 фітів/. Має плоску будову. Барва є різна й змінна, переважно бронзова, з темними плямами й пасками.

Любить гори. Укушення є смертельне. Полохлива, не нападає й зажди ховається перед людьми.

До мідянки є подібних 7 різних відмін, які всі є небезпечні й смертоносні своїм укушенням. Отрута цих гадин є ще характерна тим, що скоро входить у кров, навіть тоді коли вкушення є неглибоке, в саму шкіру. Від укушення тіло пухне й відчуваються сильні болі. Англійська назва: Serpenterhead.

7. ЧЕРВОНО-ЧОРНИЙ БОЯГУЗ / *Pseudochis porphyriacus* /.

Не дивлячись на свій великий розмір і силу /2 метри довга - 7 фітів/ ця гадина відзначається полохливістю й завжди втікає від людей. Ніколи не нападає. Боязлива. Навіть не хоче кусати. З конечности її укушення не є глибокі й людина скоро вилічується.

Барва цієї гадини різnorodна. На ній є чорна, фіолетна, помаранчева та інші відтінки барв. Спід червоний. Голова мала. Любить вогкі місця. Англійська назва: Red-Bellied Black Snake.

II. Розділ.

ВУЖІ НЕТРІЙЛИВІ.

Е В Р О П А.

1. Звичайний вуж.
2. Вуж водяний.
3. Вуж зміїний.
4. Полоз пасмуговатий.
5. Полоз Ескуляпа.
6. Вуж ящірковий.
7. Ярун український.

1. ЗВИЧАЙНИЙ ВУЖ / *Trepidonetus (Natrix) natrix* /.

В Європі живе кілька вужів, які доходять до двох метрів довжини. Всі вони нешкідливі й для людини цілком безпечні, а в господарстві дуже пожиточні.

Звичайний вуж є довгий до 1.60 метра /65 інчів/. Барва його тіла є різна. Вона примінюється до місця, на якому вуж перебуває. Часом вуж є майже чорний, але найчастіше сірий. Хребет сталєво-сірий або буроватий. Спід білявий. На тілі має дрібні рядки білих крапок. Молоді вужі й самички мають дві білі плямки, по обох сторонах голови. Самчики мають тамже плямки жовтої барви.

Голова у вужа мала, чорна. Вже ці прикмети дають змогу відрізнити вужа від гадюки й не убивати його.

Самичка завжди більша від самчика. Вужі плавають знаменито. Живляться жабами, комахами, хробаками й мишвою. Рідко їдять рибу. Їсть вуж все живе, не душить і не вбиває.

Найрадше живе в лісах, гущавинах, на вогких місцях. Цей вуж часом заповзає до хат і стаєн. Літом любить перебувати коло води. Ніколи не кусає, від людей рятується втечею й виділює дуже чутні відходи. Любить молоко. Люди на селах кажуть, що вуж випиває молоко на пасовисках. Це фантазія.

Самичка відкладає 10 - 17 яєць в листя, гній або у землю. Цей вуж дуже легко освоюється й живе наче домашня тварина.

2. ВУЖ ВОДЯНИЙ / *Trepidonetus (Natrix) tessellatus* /.

Живе в полудневій Європі. Перебуває звичайно у воді, плаває дуже добре. Він є довгий до 1.2 метра /60 інчів/. Голова у нього вузька, видовжена й заокруглена. На потилиці має темну пляму. Верх тіла ясно або темно-оливково-брунатний, з чотирикутними плямками, уложеними шахівницею. Спід жовто-білий з темнішими плямками. Живиться виключно рибою.

3. ВУЖ ЗМІЇНИЙ / *Trepidonetus (Natrix) viperinus* /.

Тех живе в полудневій Європі. Дуже подібний на змію поганку, так що навіть фахівці природники нерас помиляються й приймають його за трійливу гадину.

4. ПОЛОЗ ПАСМУГОВАТИЙ / *Celuber (Elaphe) quatuorlineatus* /.

Верх ясно-бронзовий з 2-5 рядами червоних плям. Черево жовте з чорними плямками. Живиться дрібними звірятками. Оселяється всюди, часто близько осель. Гніздиться в гною. Довжина до 2 метрів. Дуже спокійний й боязливий. По деревах не лазить.

5. ПОЛОЗ ЕСКУЛЯПА / Coluber (Elaphe) aescularii /.

Часто стрічається. Верх ясно брунатний, спід жовтий або сірий. На голові має дві жовті плямки. На боках і на хребті є білі плямки подібні до букви Х. Живиться мишвою. Дуже звинно лазить по деревах, повільніше по землі. Найчастіше поселяється в різних руїнах. Самичка складає яєчка у пісок або мох.

6. ВУЖ ЯЩІРКОВИЙ / Coelolepeltis lacertina /.

Живе на побережжю Середземного й Каспійського морів. Довгий до 1.5 м. Живиться ящірками, мишвою й птахами.

7. ЯРУН УКРАЇНСЬКИЙ / Zamenis caecius /.

Ярун є найбільший європейський вуж. Довжина його 2.95 метра /100 інчів/. Хребет у яруна блакитно-сірий, спід ясно-жовтий або помаранчовий. Стрічається дуже рідко на Поділлі, в балках над Дністром і Дніпром. Любить сонце і сухі місця. Живиться мишвою й ящірками. Є дуже злісний й кусливий, однак його укушення зовсім не шкідливі.

А Ф Р И К А.

1. Давун ассаля африканський.
2. Давун мадагаскарський.

1. ДАВУН АССАЛЯ АФРИКАНСЬКИЙ / Python sebae /.

Про цього давуна оповідає власник зоологічного парку про те, який страх і ненависть панує між звірятами й вужами:

"Одного разу виховануся з клітки величезний африканський давун ассаля. Усі звірята попали у велике роздратування. Ассаля був досить слабкий, бо недавно прибув з Африки в поганому стані. Йому зготовили теплу купіль у великій бодні, в домівці хижаків, де тоді приміщено ще багато інших звірят. Бодню закрили віком, а на верх поставили тяжке накривало. Як все було готове я пішов до бюро. По двох годинах налякали мене тривожною вісткою, що ассаля виважив тяжке накривало, утік з кадки та повзе по клітках мавп і папуг. Усі без виїмку були страшенно подразнені й вліплювали очі в ассаля. Леопарди, льви й тигри й всі інші хижакі скакали по своїх клітках наче ошалілі та голосно ревіли й порскали. Мавпи й папуги кричали що сили. Счинився пекольний вереск. Ніод-но звіря не хотіло мати з вужем нічого до діла".

Ассаля є найзвичайнішим вужем в Африці. Барва тіла його примінена до барви трави, де перебуває. Живиться зайцями, вивірками, щурами, не оминає пантарок, куронатів та інших птахів. Старі й великі ассалі нападають не тільки на козли, вівці й свині, а навіть на леопардів.

Такі велетні живуть в недоступних багнах і рідко стрічаються з людьми. Мешканці Судану полюють на них задля їх смачного м'яса. Ассаля дуже добре переносить неволю й скоро освоюється.

2. ДАВУН МАДАГАСКАРСЬКИЙ / Python madagascariensis /.

Життя, вигляд та інші прикмети, подібні на попереднього давуна. Африка славна своїми величезними вужами давунами, яких називають з латинської мови пітонами.

Це дуже сильні й великі вужі-давуни. Всі вони люблять тепло. Коли вночі стає прохолодно, ці вужі стають малорухливими, наче сонними.

Всі давуни є дуже небезпечні. Вони незвичайно сильні. Тіло їх довге й грубе до 50 см. /20 інчів/. Дуже багато пітонів у Судані. М'ясо відоме місцевим населенням. Особливо цінна є шкура цих давунів.

Полювання є небезпечне й треба бути добрим стрільцем щоби влучити давуна в голову. Рухаються вони швидко й людину завжди доженуть.

П І В Н І Ч Н А   А М Е Р И К А

1. Чорноголовий літун.
2. Молочний вуж.
3. Жовтий вуж.
4. Чорний вуж.
5. Індиговий вуж.
6. Лісовий вуж.
7. Королівський вуж.
8. Паскуватий вуж.
9. Водяний вуж.
10. Свиномордний вуж.
11. Зелена рапава шкірка.
12. Вуж королівка.

Нешкідливих вужів в Північній Америці є дуже багато. Є їх в шість разів більше, як трійливих гадін. Деякі з вужів дуже подібні на трійливих гадін своєю барвою, навіть деякі мають сплюснену велику голову та можуть її підносити догори. Особливо подібні є малі вужі колірові на трійливих гадін коралівок /див. стор. 29/.

В книзі Р. Дітмарса описано 116 різnorodних вужів. Між ними немає наших вужів, полозів та ярунів, хоч споріднених є коло 20 різних назв. Подаємо короткий опис найголовніших вужів:

1. ЧОРНОГОЛОВИЙ ЛІТУН / Elaphe o. obsoleta /.

Є темний, блискучий чорний вуж. Спід голови й тіла є білий. Знаменито лазить по деревах. Зустрічається в полудневих сетйтах ЗСА. Англійська назва: Pilot Black Snake.

2. МОЛОЧНИЙ ВУЖ / Lampropeltis triangulum /.

Барва біла з великими бронзовими плямками, розмежованими білими поперечками. Голова мала. Молочний вуж нічого спільного з молоком не має. Для коров зовсім не шкідливий. Любить лише жити в стайнях, де є багато мишви, голвна його пожива. Англійська назва: Milk Snake.

3. ЖОВТИЙ ВУЖ / Elaphe o. quadrivittata /.

Ясно жовтий, з поздовжними вузькими чорними смугами. Любить воду. Зручно лазить по деревах. Є пострахом дрібних гризунів. Англійська назва: Yellow Rat Snake.

4. ЧОРНИЙ ВУЖ / Coluber c. flaviventris /.

Зверху чорний, зісподу білий. Цей вуж є найшвидший й найжвавіший зі всіх вужів. Скорість його повзання до 5 миль /8 км./ на годину. Англійська назва: Black Racer.

5. ІНДИГОВИЙ ВУЖ / Drymarchon c. cooperi /.

Темно-чорний. Луски у нього наче у черепахи. Спід голови червоний. Голова трохи сплюснена. Є це найдовший вуж в ЗСА. Досягає 2.5 м. /8 фітів/. Англійська назва: Indigo Snake.

6. ЛІСОВИЙ ВУЖ / Pitnerphis n. melanoleucus /.

Живе виключно в лісах в полудневих стейтах ЗСА. Є біло-сивий, з темними плямами. Трохи схожий на гадину. Голова сплюснена. Цей вуж може шипіти /сичати/, так що його чути майже на 100 метрів. Англійська назва: Pine Snake.

7. КОРОЛІВСЬКИЙ ВУЖ / *Lampropeltis g. getulus* /.

Весь чорний. На тілі має поперечні обручки. Живе на рівнинах. Є дуже відважний й живиться другими вужами й гадинами. Англійська назва: King Snake.

8. ПАСКУВАТИЙ ВУЖ / *Thamnophis o. ordinatus* /.

Невеликий жовтий з двома смугами на хребті. Цей вуж перший виходить зі сховки весною й останній ховається на зимівлю. Родить живих вужиків в болонці. Стричається дуже часто. Англійська назва: Garter Snake.

9. ВОДЯНИЙ ВУЖ / *Natrix s. sipedon* /.

Трохи подібний на нашу європейську гадюку. Родить живих вужанят. Англійська назва: Water Snake.

10. СВИНОМОРДАТИЙ ВУЖ / *Heterodon p. platyrhinos* /.

Цей вуж найбільше зі всіх вужів подібний на гадюку, завдяки своїй приплюсній голові. Англійська назва: Hog-Nosed Snake.

11. ЗЕЛЕНА РАПАВА ШКІРКА.

Назву дістав від своєї рапавої шкіри. Барву має зелену, подібну на траву. Англійська назва: Keeled Green Snake.

12. ВУЖ КОРОЛІВКА / *Lampropeltis calligaster* /.

Дуже подібний на трійливих королівок. Тіло його округле. Сам невеликого розміру. Забарвлений в три різні кольори. Від трійливих гадюк відрізняється тим, що жовті перстені є ясніші, а чорний значно вузкий.

Чергування перстенів є таке: чорний, червоний, чорний, жовтий, чорний, червоний, і т.д., тоді, як у трійливих коралівок чергування є інше а саме: жовтий, чорний, жовтий, червоний, жовтий, чорний, жовтий і т.д. Нефаховим людям тяжко розрізнити цього невинного вужа з сильно трійливими коралівками. Через те він завжди падає жертвою.

Вуж коралівка живиться мишкою, дрібними ссавцями й ящірками. Англійська назва: Prairie King Snake; Scarlet King Snake.

П І В Д Е Н Н А   А М Е Р И К А .

1. Давун маляйський або Силун педапода.
2. Давун великанський.
3. Анаконда-смочіль.
4. Давун зубач або Песиголов.

1. ДАВУН МАЛЯЙСЬКИЙ АБО СИЛУН ПЕДАПОДА / Python molurus /, 2. ДА-
ВУН ВЕЛИКАНСЬКИЙ / Boa constrictor / І 3. АНАКОНДА СМОЧИЛЬ / Eu-
nectes murinus /.

Ці три вужі-давуні є найбільші в світі. Їх найохотніше оглядають в зоопарках та показують у цирках.

Вони гарно забарвлені на червоняво-сіро-брунато, з різними смугами або плямами. Давун великанський має барву червоно-сіру, з жовтими плямами, оточеними ясними обвідками. Через голову проходять три темні смуги. Анаконда має оливково-сіру барву. Боки білі, спід біло-жовтий з темними плямами.

Всі вони не мають трійливих зубів. Їх зброя - це могутня сила їхніх м'язів. Тими м'язами вони душать свої жертви а потім цілими поїдають-проглочують.

Давун великанський буває до 9 метрів /30 фітів/ довгий, а анаконда навіть 10 метрів /33 фітів/ довга. Є понад 50 гатунків тих вужів. Всі вони гарні, але страшні на вигляд.

Власник великого звіринця в Гамбурзі Гагенбек оповідає таке: "Я вповні переконаний, що кожний з цих вужів, роздавив би людину дуже легко, коли б міг її добре обвинувати. На острові Борнео оповідають, що отакі вужі досить часто поривають тамошніх мешканців і з'їдають їх. Я бачив, що може такий вуж доказати в неволі, яку величезну добучу може пожерти й тому не сумніваюся, що дорослий давун з Борнео, чи деінде, може легко проковтнути людину до 70 кг. ваги."

Той самий Гагенбек оповідає про боротьбу, яку він та ще двох міцних людей звели з дорослим давуном маляйським: "Ми кинулися на потвору, що хвостом пірвала ногу одного з нас і почала обвиватися зі страшною силою, посуваючися що раз вище і вище. Положення ставало грізне. Почалася боротьба на життя і смерть. Щойно по кількох хвилинах удалося нам трьом спільними силами поклати потвору."

Давун великанський, довгий на 7 і пів метра /25 фітів/ проковтнув дуже легко старого цапа, що важив 14 кг./30 фунтів/. Можна було припускати, що він наситився, але де там. Кинули йому до клітки другого цапа вагою в півтора рази більшого. Давун проковтнув його за пів години. По тижневі він без туду проковтнув козу, що важила 50 кг./110 фунтів/.

Про анаконду, що її бразилійські індіанці називають "якумаман" - себто "матір води" оповідають дослідники Спікс і Марціус, які мандрували по Бразилії, що коли анаконда простягнеться в траві, то можна на перший погляд взяти її за перевернутий пальмовий пеня. При нападі анаконда обвивається своїм хвостом кілька разів навколо дерева. При таких опертя вона з розмахом кидається на добучу, обвивається навколо неї та розторощує їй кості.

Лови на анаконду не є дуже небезпечні. Анаконди є дурні й боязкі. Як тільки наблизитися до них, вони втікають у воду, бистро, наче блискавка. Найлегше їх ловити, як вони проковтнуть поживу. Тоді вони лежать непорушно цілими днями.

Анаконда дуже любить воду, де найчастіше перебуває, виставивши лише голову з води. Живиться рибою, ссавцями, птахами й іншими вужами.

Індіяни запевняють, що анаконда пориває дітей і старших над ріками та ковтає їх. Ловці таких давунів доганяють потвору у воді, одною рукою стискають тіло коло голови, а другою вбивають їй довгий ніж у ший. З грубої шкіри анаконди роблять торби, черевики тощо а з товщу приготують різні ліки.

Давун великанський навпаки, ніколи не влізає до води. Ці вужі перебувають групами по 5-6 штук. Хвостом тримаються дерева і чатують на добуч, головно коло рік, де різні звірята приходять до водопою.

Головною їх поживою є морські свинки, дрібні ссавці, птахи та яйця. В неволі ніколи не їдять падлини. Дуже легко переносять довготривалий голод.

Дослідник Дойфлянд пише так: "Я мав нагоду в жовтні досліджувати острів Цейлон. Там я знайшов самичку педаподу. Її зловлено й всаджено до великої клітки. Тут вона знесла понад 100 яєць. Зносила їх протягом 11 тижнів і цілий час нічого не їла, а весь час лежала довколо яєць. В половині січня виляглися молоді вужі. На моє здивування я зауважив, що молоді вужі вечером залазили до своїх шкаралупок, а мати все ще лежала звинена довкруги яєць".

4. ДАВУН ЗУБАЧ АБО ПЕСИГОЛОВ.

З давуном анакондою дуже посвоячений Давун зубач, але він значно менший зростом. Доростає всього до 4 метрів /15 фітів/.

Давун зубач любить сухі місця й залазить до людських осель, де виловлює дріб і менші звірятка. На людей не нападає, але поранений завзято борониться. Живе в Бразилії.

ПОАЗБУЧНИЙ СПИСОК ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ

	<u>Розділ</u>	<u>Сторінка</u>
<i>Acanthophis a. antarcticus</i>	I	36
<i>Agkistrodon c. contortix</i>	I	30
" <i>n. nokason</i>	I	29
" <i>p. pisciverus</i>	I	30
<i>Bea constrictor</i>	II	48
<i>Cerastes cornutus</i>	I	26
<i>Ceolepeltis lacertina</i>	II	41
<i>Celuber aesculapii</i>	II	41
" <i>c. flaviventris</i>	II	45
" <i>quatuorlineatus</i>	II	40
<i>Crotalus adamanteus</i>	I	32
" <i>atrox</i>	I	32
" <i>h. horridus</i>	I	30
<i>Demansia t. textiles</i>	I	37
<i>Denisonia superba</i>	I	37
<i>Drymarchon c. cooperi</i>	II	45
<i>Echis carinata</i>	I	21
<i>Elaphe e. obsoleta</i>	II	45
" <i>e. quadrivittata</i>	II	45
<i>Elaps cerallinus</i>	I	34
<i>Eunectes murinus</i>	II	48
<i>Heterodon p. platyrhinos</i>	II	46
<i>Lachesis muta</i>	I	34
<i>Lampropeltis calligaster</i>	II	46
" <i>g. getulus</i>	II	46
" <i>triangulum</i>	II	45
<i>Micrureides euryxanthus</i>	I	29
<i>Micrurus f. fulvius</i>	I	29
<i>Naja bungarus</i>	I	23
<i>haje</i>	I	26
<i>nigricollis</i>	I	26
<i>tripudians</i>	I	21
<i>Natrix s. sipedon</i>	II	46
<i>Notechis scutatus niger</i>	I	36
" <i>s. scutatus</i>	I	36
<i>Oxyuranus scutellatus</i>	I	36
<i>Pelias cherssea</i>	I	18
<i>Pitnophis m. melanoleucus</i>	II	45
<i>Pseudechis porphyriacus</i>	I	37
<i>Python madagascariensis</i>	II	43
" <i>melurus</i>	II	48
" <i>sebae</i>	II	43
<i>Sistrurus c. catenatus</i>	I	30
" <i>m. miliarius</i>	I	30
<i>Thamnophis e. ordinatus</i>	II	46
<i>Trimeresurus lanceolatus</i>	I	34
<i>Tropidonotus n. matrix</i>	II	40
" <i>n. tessellatus</i>	II	40
" <i>n. viperinus</i>	II	40
<i>Vipera ammodytes</i>	I	19
" <i>aspis</i>	I	19

	<u>Розділ</u>	<u>Сторінка</u>
Vipera berus	I	18
" prester	I	18
" renardi	I	19
" russellii	I	24
Zamenis caepius	II	41

ПРИМІТКА: Розділ I - трійливі гадини; II - вужі.

ПО АЗБУЧНИЙ СПИСОК ВОРОГІВ ГАДИН.

1. Африканська зозуля або морок
2. Джек сміхун
3. Мангуста
4. Медовий борсук
5. Мунгос
6. Мусурана
7. Суп ходильник або секретар
8. Чорний вуж з Ямайки
9. Яструб вужолов
- КРІМ ТОГО ЗАГАЛЬНО:
10. Бузьки.
11. Борсуки.
12. Ворони.
13. Дикі свині.
14. Іжаки.
15. Куни.
16. Лисиці.
17. Лисиці.
18. Супи й яструби.

Вороги гадин описані у вступі на стор. 11. Крім того є про них згадки в загальному описі гадин.

М І Р И

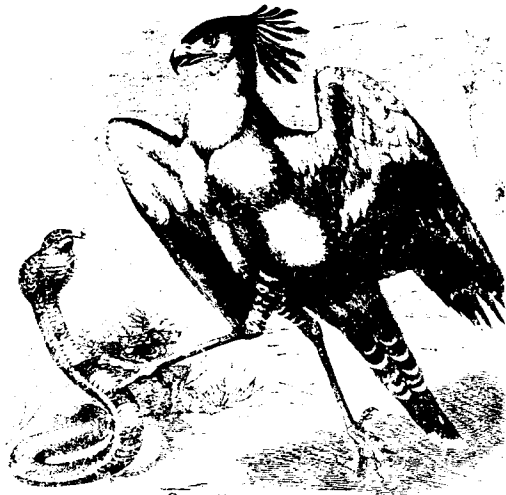
Всі розміри гадин та їх вага подана в метрах і кілограмах. Для порівняння подасмо міри, що їх уживається в ЗСА, Англії та в деяких інших державах:

1 метр рівний 39.37 інчів.	1 інч або цаль рівний 2.5 см.
1 см. " 0.38 інчів.	1 фут або стопа " 30.5 см.
1 мм. " 0.04 інчів.	1 ярд " 91.4 см.
1 фут /стопа/ має 12 інчів /цалів/	1 ярд має 3 фути /стопи/

ТАБЛИЦА I.
ВОСЬМИ ГЕДИН

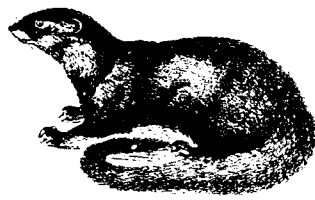
Гунгас нападає на Коголівську Кобру.
/зі світлин/.

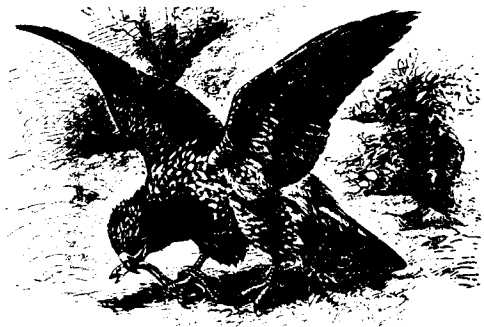
Суп-Ходилъник.

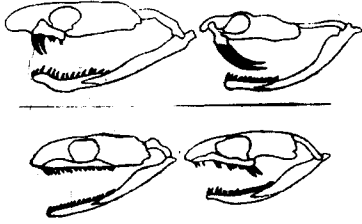
Чорний вуж з амьки.

Ухнебсон - Чигетський.

ТАБЛИЦЯ 2.
Трійливі гадини.

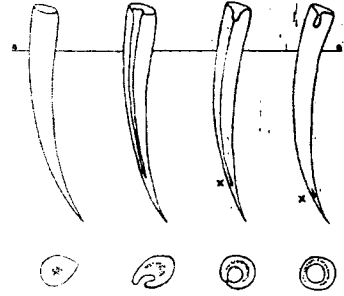

Розміщення зубів у гадин.
Зліва вдовлігі нетрійливі
зуби рота. Черні зуби - у
трійливих гадин.

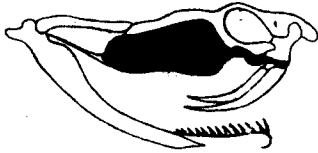

Розміщення чорні і зубів у трійливих
Гадини.

Кривками позначено положення зубів
коли гадина спокійна. Червоним-положе-
ня перед укусом.

Цілім вказали зубів та їх переклії.
Цілім-або нетрійливих зубів. Він не
має нахилів, якими слугують Ідв гадин.
Цілім зубів у тілних гадин гадин.

Бадса з Ідв.

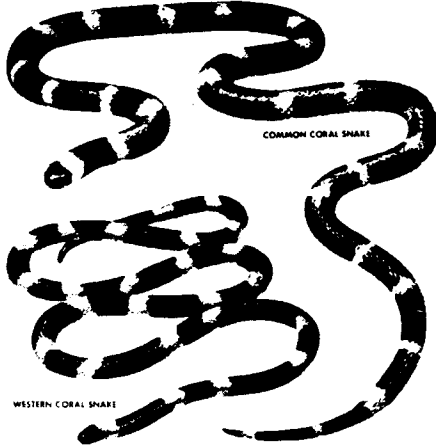

Egg of Red King Snake

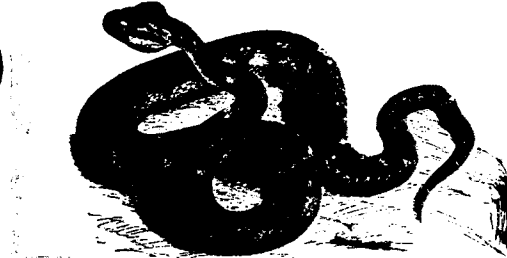
Snakehead of Birth

Яйця гадин. Гадина виводить
з яєць.

WESTERN CORAL SNAKE

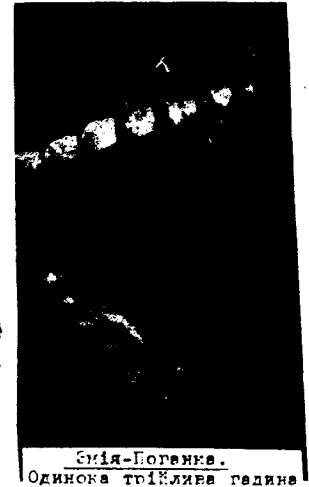
Коралівка Техаська.
/вгосі/
Коралівка Арізонська.
/вдolini/

Серпцеогоб німий або Сиринку.
Півд. Америка.

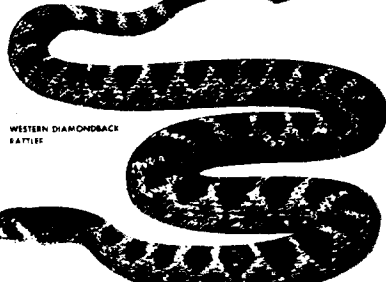
Слиди гадки Мадрас на піску.

Смія-Поганка.
Одинокі трійливі гадина
в Європі.

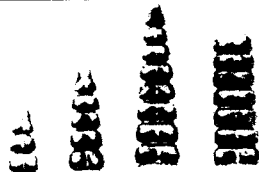

SIDEWINDER

WESTERN DIAMONDBACK
RATTLESNAKE

Діамант І.
Західний Діамантосиї. Татахумені
/вдolini/.

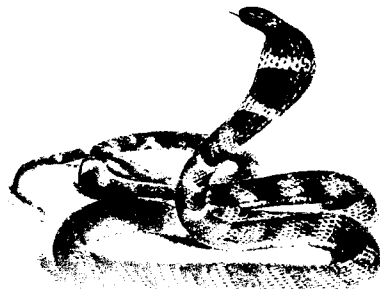
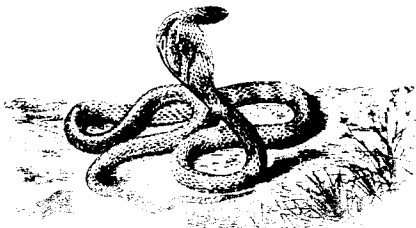
Татахумені.
Нічні хвостів у гадин
татахумені.

Ашкеноська Кобра.

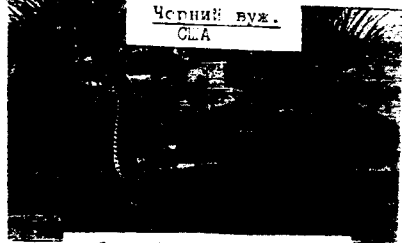

Опа'ська Міданка.
/вгосі/
Червопад-Рисалка.
/вдolini/

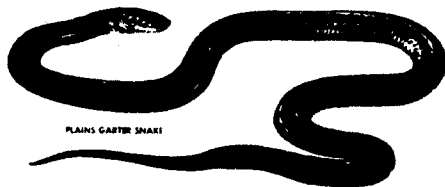

Чорний Буж.
США

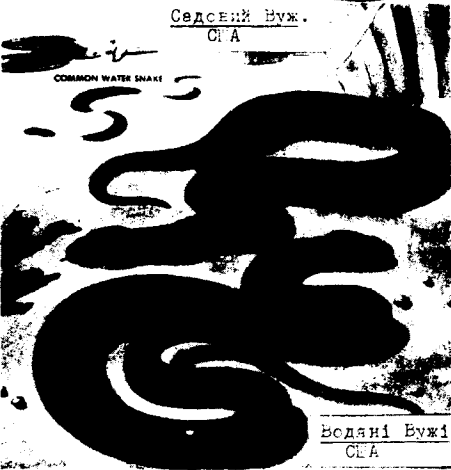

Звичайний Болний Буж.
Європа.

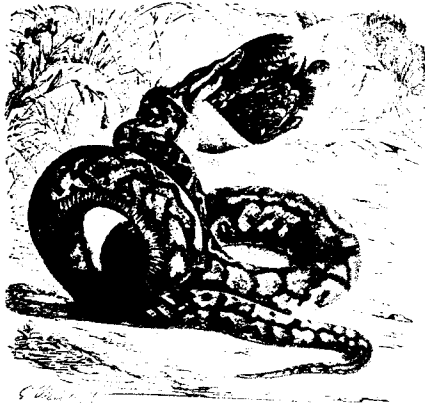
PLAINS GARTER SNAKE

Садсений Буж.
США

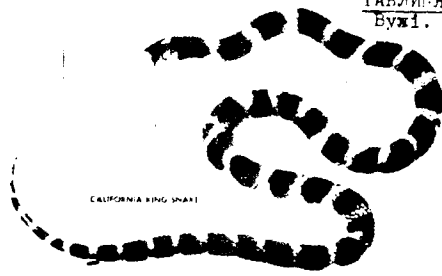

COMMON WATER SNAKE

Водяні Бужі
США

Дервн Ассела.
Англія

CALIFORNIA KING SNAKE

Королівський Буж Каліфорнії,
США

Давун Малайський.
Півд. Америка

Лісовий Буж.
США

Індійський Буж.
США

Лорний Буж.
США

